

BÜYÜK TAARRUZ'UN TBMM'DEKİ YANSIMALARI

Reflections of Great Attack on TGNA
Şaban ORTAK*

ÖZET

Türk Milleti'nin tarihindeki en önemli olaylardan birisi Kurtuluş Savaşı'dır. Türk Halkı bağımsızlığını ve anavatanını korumak için düşmanla mücadele etmiştir. Halk adına söz söyleme yetkisini kendinde toplayan ve Türk Milleti'nin geleceğini şekillendiren TBMM, bu başarının sembol kurumlarından. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için gerekli yasal düzenlemeleri yaparak destek veren TBMM, ordunun başarısı için "Başkomutanlık Kanunu"nu kabul ederek yetkilerinin bir kısmını Mustafa Kemal Paşa'ya devretmiştir. Türk Ordusu, 26 Ağustos 1922'de başlayan Büyük Taarruzla Yunanlıları yenmiş, İzmir'i kurtarmış ve Anadolu'yu düşmandan temizlemiştir. 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. Bu başarıdan dolayı TBMM'ne yurtiçinden ve yurtdışından çok sayıda kişi ve kurumdan kutlama telgrafları gönderilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, TBMM, Mustafa Kemal Paşa, Başkomutanlık, Türk Kurtuluş Savaşı.

ABSTRACT

One of the most important occurrences is the National Independence War in Turkish history. Turkish Nation waged war against the enemies, to protect independence and homeland. Gathering the governmental authorities himself, The Turkish Grand National Assembly played an important role in this war. It fixed up the laws interested in this war. The Turkish Grand National Assembly elected Mustafa Kemal Paşa as "Commander-in-chief" on 5 August 1921 and handed over some parliamentary authorities to Mustafa Kemal Paşa. The Turkish Armies won the Great Victory on 26 August 1922. İzmir was liberated on 9 September 1922. On 18 September 1922 no foreign military power remained in Anatolia. In response to these successes, on 11 October 1922, the new Turkish State signed the Mudanya Armistice with the Entente Powers. Many people and many establishments sent a lot of telegraph to the

* Dr., Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Böl. 03200/ Afyonkarahisar.

Turkish Grand National Assembly for congratulating this Victory.

Key Words: The Grand Attack, the Turkish Grand National Assembly, Mustafa Kemal Pasha, Commander-in-chief, the National Liberation War.

GİRİŞ

Türk Kurtuluş Savaşı'nın her aşamasında yaşananlar TBMM'nde yankı bulmuştur. Kendisine vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığın korunmasını tek amaç olarak kabul eden TBMM, bu amacı gerçekleştirmek için tarihimize hiç olmadığı kadar askeri işlerle yakından ilgilenmiş ve bir bakıma mücadelenin en küçük ayrıntısında bile "bizzat ve bilfiil" yer almıştır.

Zabıt Cerideleri incelendiğinde; I. TBMM'nin milletin kendisine verdiği vatanın kurtuluşu ile ilgili sorumluluğu yerine getirmede takdire şayan bir çalışma ve gayret sergilediği görülmektedir. Askeri konularda yasal düzenleme desteğinin yanında, gerektiğinde de mücadelenin çeşitli safhalarında da aktif bir rol üstlenmiştir. Yine aynı Meclis, gerektiğinde askeri işlerle ilgili yetkisini Başkomutanlık Kanunu ile kendi başkanına vererek mücadelenin daha kolay ve daha sağlıklı yürütülmesini sağlamıştır. Bu çalışmada, Büyük Taarruz'un öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmelerin TBMM'ndeki yansımaları ele alınmıştır. Bu çerçevede en önemli gelişme Başkumandanlık Kanunu'nun kabulü ve onu izleyen olaylardır.

Başkumandanlık Kanunu İle İlgili Tartışmalar

Büyük Taarruz'a giden süreçte TBMM'deki en önemli olaylardan biri "Başkomutanlık Kanunu"nun kabulü ile yaşanmıştır. Yönetim sisteminde "kuvvetler birliği" ilkesini benimseyen ve bu konuda oldukça titiz ve kısıkanç tutumların sergilendiğini gördüğümüz Meclis'te, bu yetki devrinde benzer olayların ve tartışmaların yaşandığına şahit olunmaktadır. Ordunun Sakarya Nehri gerisine çekilmesi üzerine Mecliste; "Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumun asıl sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik." şeklinde konuşmalar yapılmış, hatta Mersin Mebusu Salâhaddin Bey, Mustafa Kemal'in ismini vererek ordunun başına geçmesini istemiştir(TBMM.G.C.Z.II,1985:164-185;Atatürk,1994:414).

TBMM'nde 5 Ağustos 1921 günü yapılan görüşmeler sırasında Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur ve sekiz arkadaşının verdikleri "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihi Hakkında Kanun" teklifi okunmuş, Edirne Mebusu Şerif Bey; "Vatanın istihlasi ve milletin istiklâlini istihdaf eden bu kanunun bilâmünakaşa kabulünü arkadaşlardan rica ederim" şeklindeki sözü üzerine isim okunarak yapılan oylamada, kanun oylamaya katılan 184 milletvekilinin oyu ile kabul edilmiştir. Başkumandanlık yetkisi verilmesi üzerine kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, kısa bir teşekkür konuşması yapmış ve bu konuşma, başarı dilekleri arasında ve alkışlarla dinlenmiştir¹.

Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan sıfatı ile "Tekalif-i Milliye Emirleri"ni yayınlarak, Türk Ordusu'nu Sakarya Savaşı'na hazırlamış ve bu savaşı zafer ile sonuçlandırmıştır (Atatürk: 417-420). Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın bu zaferle ilgili 14 Eylül 1921 tarihli beyannamesi Meclis'in 15 Eylül tarihli toplantısında okunmuş ve Meclis adına Başkumandan ve orduya bir teşekkür-name yazılması kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/12, 1958: 217-218, 225).

¹ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: I, c. 12, TBMM Matbaası, Ankara, 1958, s.18-22. (Bu eser bundan sonra "TBMM.Z.C, Dönem/Cilt No" şeklinde kısaltılarak verilecektir.)

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık yetkisi verilmesine dair kanun metni aşağıdaki gibidir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihi Hakkında Kanun

Madde 1 : Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vâziülyed yegâne kuvveti âliye olan ve âzasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile hukuk ve masuniyeti teşriyesi tabiati ile mahfuz ve şahsiyeti mâneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi kuyudu âtiye ile Başkumandanlık vazife-i fiiliyesine kendi Reisi Mustafa Kemal Paşayı memur eylemiştir.

Madde 2 : Başkumandan ordunun maddi ve mânevi kuvvetini âzami surette tezyit ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsin hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna mütâallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimâle mezundur.

Madde 3 : Müşaruileyhe balâdaki mevat ile mevdu sıfat ve salâhiyet üç ay müddetle mukayyettir. Meclis lüzum gördüğü takdirde bu müddetin inkızasından evvel dahi bu sıfat ve salâhiyeti ref'edebilir.

Madde 4 : İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 5 : İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur." Bakınız: TBMM.Z.C, I/12, s.18-19.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 19 Eylül'de uzun bir konuşma yaparak savaşın gidişatını anlatmış ve milletvekilleri alkış ve tezahüratlarla karşılık vermişlerdir. Karesi Mebusu Vehbi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasının Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmasını istemiş ve bu öneri oybirliği ile kabul edilmiştir. Hemen arkasından Erkân-ı Harbiye Reisi ve Kozan Mebusu Fevzi Paşa ile Garp Cephesi Kumandanı ve Edirne Mebusu İsmet Paşa'nın "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Müşirlik Rütbesi ve Gazilik Unvanı Tevcihi'ne Dair Takriri" okunmuştur. Daha sonra Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya (Yiğit) ve altmış iki arkadaşının aynı konudaki kanun teklifi oylanmış ve alkışlar arasında kabul edilmiştir. Kısa bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in kendisine gösterdiği bu sevgi ve saygıya teşekkür etmiştir².

Üç aylık bir süreyi kapsayan Başkumandanlık Kanunu'nun süresi 5 Kasım'da biteceğinden, Mustafa Kemal Paşa bu durumu TBMM Başkanlığı'na ve orduya tebliğ etmişti. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi, bu kanunun süresinin 3 ay daha uzatılmasına dair bir teklif vermiştir. Bu teklif TBMM'nin 31.10.1921 tarihli gizli toplantısında görüşülmüş ve bazı tartışmalar yaşanmıştır. Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Savaşı'nda başarılı olduğunu, ancak bundan sonra bir başarısızlık yaşanırsa bundan sorumlu olarak yıpranacağını ileri sürerek, Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Reisi olarak kalmasını ve Başkumandanlığı bırakmasını istemiştir. Cavid Bey (Kars) orduyu uygun yere çekip başarılı bir savunma savaşı yaptıran Başkumandanın görevde kalmasını savunurken, Hüsrev Bey (Trabzon) orduyu bu seviyeye getiren Başkumandanın yetkisini tartışmanın gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. Salâhaddin Bey (Mersin), Başkumandanlığın zamanında bir gereklilik olarak kurulduğunu, fakat ordunun taarruzu sürdürmemesinin nedenin sorulmadığını iddia etmiş, Haydar Bey (Sivas) de bu konunun anayasa ile ilgili olması nedeniyle üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu eleştiriler pek de kabul görmemiş, Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması, 3 çekimser, 13 ret oyuna karşın 153 oyla

² TBMM.Z.C, I/12, s.255-264. Mustafa Kemal Paşa'ya Gazi unvanı ve Mareşal rütbesi verilmesine dair kanunun metni şöyledir:

"Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Gazilik Unvanı İta ve Rütbei Müşirî Tevcihine Dair Kanun

Madde 1 : Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine gazilik unvanı ita ve rütbei müşirî tevcih edilmiştir.

Madde 2 : İşbu kanun tarihi neşrinden itibaren meriyülicradır.

Madde 3 : İşbu kanunun icrasına Türkiye Büyük Millet Meclisi memurdur." Bakınız: TBMM.Z.C, I/12, s.264.

kabul edilmiştir (TBMM.G.C.Z. II, 1985: 413-428).

Başkumandanlık ile Meclis arasındaki iletişimi daha sağlıklı yürütülmesi amacıyla Başkumandanlıkça bir "Harb Encümeni" kurulmasına karar verilmiştir. Başkumandanlıktan Meclis'e gönderilen 16.1.1922 tarihli tezkerede; Başkumandan başkanlığında, Meclis Reis-i Sanisi, Maliye ve Müdafaa-i Milliye (Milli Savunma) Vekilleri, Erkân-ı Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) ile Müdafaa-ı Milliye ve Muvazene-i Maliye (Bütçe) Encümenleri Reislerinden oluşan bir komisyon kurulduğu ve ilk toplantısını 22.1.1922 tarihinde yapacağı kaydedilmektedir (TBMM. Z.C, I/16, 1958: 80).

TBMM'nde askeri işlerle ilgili tartışmaların en hararetli olduğu zamanlardan birisi hiç şüphesiz Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasıyla ilgili görüşmelerin yapıldığı günlerdir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, sürenin 5 Şubat'ta biteceğini bildiren bir tezkere göndermiştir. Bu tezkerenin okunmasından sonra, Çorum Mebusu Ferid Bey ve kırk üç arkadaşı Meclis Başkanlığı'na Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılması için bir kanun teklifi vermişlerdir (31.1.1922). Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) Mebusu Mustafa Bey de bir kanun teklifi vererek; devlet ve milletin mukadderatına el koyan Büyük Millet Meclisi'nin, orduyu yönetme görevini Mustafa Kemal Paşa'ya vermesini ve bu görevin süresinin üç ay olmasını önermiştir. Mustafa Bey kendi önerisinin diğerinden farkını açıklarken; Mustafa Kemal Paşa'nın komutanlığına kimsenin muhalefeti olmadığını belirttiikten sonra, bütün ordunun gücünün arttırılması için bütün Meclis adına fiilen Mustafa Kemal Paşa'ya mezuniyet verilmesinin hiçbir kanuna ve hukuka uygun olmadığını ileri sürmüştür. Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda bir taahhüde girmesinin doğru olmadığını kaydeden Mustafa Bey; savaşa ait bir önlem alınacağında Başkumandan'ın bunu Meclis'e emretmesi ve Meclis'in de bunu yerine getirmesi gerektiğini kaydetmiştir (TBMM.Z.C. I/16, 1958: 201-203).

Mustafa Bey'in açıklamasından; getirilen teklifin, Başkumandanlığın Meclis denetiminde bir görev olarak Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesiyle, bir bakıma Mustafa Kemal'in bütün emirlerini Meclis'in denetimine almak gibi bir muhalefet manevrası olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Mustafa Bey'in önerisini muhalefetin önde gelen isimlerinden Mersin Mebusu Salâhaddin Bey, hararetle savunmuştur. Önceki kanunun aksine, bu önerinin Meclisin haklarını kısıtlamadığını ve Meclisin varlık sebebine de uygun olduğunu ileri süren Salâhaddin Bey, mevcut şartlarda önceki kanunda olduğu gibi olağanüstü yetkiye gerek olmadığını ve bu yetkiyi gerektirecek acil sebeplerin bulunmadığını kaydetmiştir. Oturumu yöneten Meclis Başkan Vekili Musa Kâzım Efendi'nin Mustafa Bey'e söz vermemesi ve önerisini Layiha

Encümeni'ne göndermek istemesi üzerine, Salâhaddin Bey oylamaya katılmayacağını açıklamıştır. Meclis Başkan Vekili'nin Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay uzatılmasına dair Emin Bey (Bursa)'in önerisinin birinci maddesini okutarak oylamaya sunması üzerine, söz alan Salâhaddin Bey; Meclis'in malî, adlî ve icraî yetkileriyle ilgili olan Mustafa Bey'in önerisinin gündeme alınmasını istemiş, Mustafa Kemal Paşa'nın da birçok defa Meclis'in yetki ve haklarına saygı gösterilmesinden bahsettiğini belirtmiş ve Başkumandan'a verilecek yetkinin sadece orduyla ilgili konularla sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştır (TBMM.Z.C. I/16, 1958: 203-204).

Tartışmalar sırasında söz alan Hakkı Hâmi Bey (Sinop), Emin Bey'le Mustafa Bey'in kanun tekliflerine aynı muamele yapılması gerektiğini belirterek, birisi Encümene gönderilecekse diğerinin de gönderilmesini, aksi takdirde her ikisinin de sıra ile Meclis Genel Kurulu'nda sıra ile görüşülmesini istemiş ve başka şekilde davranmanın Meclis İktüzüğü'nü ihlal etmek olacağını savunmuştur. Tartışmalar sürerken Meclis Başkanı, Emin Bey'in teklifinin birinci maddesini oylamaya sunmuştur. Hakkı Hami Bey'in, Meclis Başkanı'nun tarafsız olmadığına dair itirazlarına rağmen, Emin Bey'in teklifinin üç maddesi de oylanarak kabul edilmiştir. Teklifin kanun olarak kabul edilmesi bile tartışmayı sona erdirmemiştir. Nafiz Bey (Canik) kanunun cebren kabul edildiğini iddia etmiş, Lütfi Bey (Siverek) Riyasetin istibdadı olarak nitelendirmiş, Salâhaddin Bey (Mersin) bu teklifin Kanunu Esasi niteliğinde olduğunu ve isim okunarak oylanması gerektiğini savunmuştur. Nusret Bey (Erzurum) ise, başlangıçta isim okunarak kabul edilen bir kanunu hakkında yine aynı şekilde oylama yapılmasını istemiş, Mustafa Kemal Bey (Bursa) de bu kanunun ittifakla kabul edilmesi gerektiğini, azınlıkla kabul edilemeyeceğini ileri sürmüştür. Meclis Başkanı, böyle bir kuralın bulunmadığı ve isim okunarak oylama yapılmasını isteyen bir önerge de verilmediği için böyle bir zorunluluk olmadığını belirterek, kanunun açık oylama ile kabul edildiğini açıklamıştır (TBMM.Z.C. I/16, 1958: 204).

Başkumandanlık Kanunu'nun ilk kabulünde ve birinci defa süre uzatımında nispeten yaşanmayan tartışmalar, ikinci süre uzatımında (4.2.1922) yaşanmıştır. Burada; önceleri Meclis'in yetkilerinin devredilmesine çok fazla itiraz etmeyen milletvekillerinin süre uzatımında itirazlarını yükseltmesinin, Meclis'teki muhalefetin gittikçe güçlenmeye başladığını göstermektedir. Ancak, Başkumandanlığı Meclis'in denetimine almaya yönelik muhalefetin bu girişimi, oy çokluğu ile engellenmiş ve Başkumandanlık Kanunu'nun süresi üç aylığına uzatılmıştır. Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü defa uzatılması TBMM'nin 4 Mayıs 1922 tarihli gizli oturumunda tartışılmıştır. Hüseyin Avni (Erzurum), Salâhaddin (Mersin) , Ziya Hurşit (Lâzistan),

Mehmed Şükrü (Karahisar-ı Sahib) ve Ali Şükrü Bey (Trabzon) olmak üzere bazı milletvekilleri görüşmenin gizli yapılmasına ve artık Meclis'in yasama yetkilerinin Başkumandan'a verilmesine gerek olmadığını savunurlarken, Tahsin (Aydın), Yunus Nadi (İzmir) Beyler toplantının gizli yapılmasını istemişlerdir. Neticede açık toplantıya geçilmesine dair önerge reddedilmiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 310-315).

Salâhaddin Bey, ordunun yeteri kadar güçlendiğini, bu nedenle Meclis Başkanı'nın da Meclis'teki çalışmalarına devam etmesi gerektiğini savunurken, Hüseyin Avni Bey ise; kendisinin düşmanla mücadele görevini kimseye devretmeyeceğini, Tekâlif-i Milliye diye Meclis'in yetkilerini kullanacak bir şahsı görmek istemediğini belirtmiş ve yetkilerini devredenleri biçare olarak nitelendirmiştir. Bu niteleme bazı milletvekillerinin tepkisini çekmiştir. Muhiddin Baha Bey (Bursa), hakkıyla yerine getiremeyeceği görev ve yetkilerini başarabilecek olanlara devretmekten çekinmeyeceğini ifade ederken, İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey de Başkumandanlığın boş kalmasının memlekete zarar vereceğini vurgulayarak kanunun kabulünü istemiştir. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Yunanlıların saldırı niyetinde olduklarına dair bir telgrafı ve yine Paris ve İstanbul'dan İtilaf Devletlerinin politikalarıyla ilgili üç telgrafı milletvekillerine okumuş ve bu şartlarda kanunun kabulünün gerekliliğini savunmuştur. Fevzi Paşa da askeri açıdan Başkumandanlığın devamını anlatmış ve daha sonra kanunun maddeleri görüşülmüştür (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 315-334).

TBMM'nin 4 Mayıs 1922 tarihinde açık olarak yapılan dördüncü oturumunda Hüsrev Bey (Trabzon) ve arkadaşlarının 1.5.1922 tarihinde Meclis'e sundukları "Başkumandanlık müddetinin üç ay daha uzatılmasına dair kanun teklifi" görüşülmeye başlanmıştır. Kanun üzerinde söz alan Hüseyin Avni Bey (Erzurum), düşman saldırısı karşısında bir askeri taktik sonucu Sakarya'nın gerisine çekildiği ortamda Meclis'te ve halktaki heyecanın sonucu olarak bir çözüm olarak TBMM'nin Başkumandanlık Kanunu'nu kabul ettiğini, askeri dehası herkesçe bilinen TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'yı Başkumandan seçtiğini, bunun yararlı sonuçlarının kısa sürede zaferle alındığını anlattıktan sonra, artık olağanüstü şartlar yaşanmadığı için olağanüstü yetkilere de gerek kalmadığını ifade etmiştir. Tunalı Hilmi Bey (Bolu)'in barış imzalandığında olağanüstü yetkilerin kaldırılabilirliğini söylemesi üzerine Hüseyin Avni Bey, Başkumandanın ordunun sevk ve idaresi ile ilgilenmesi, geri hizmetlerin ise Meclis tarafından yerine getirilmesini savunmuş ve Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık süresinin uzatılmasına gerek olmadığını açıklamasını veya gereği varsa sebeplerini anlatmasını istemiştir. Hüsrev Bey'in Başkumandanlık Kanunu'nun nasıl suiistimal edildiğini sorması üzerine Hüseyin Avni Bey, böyle bir iddiada bulunmadığını

ifade etmiştir. Kanunun birinci maddesinin (sürenin üç ay uzatılması) oylanmasına geçilmiş, üç maddelik kanunun her maddesi ayrı ayrı oylanarak kabul edilmiştir. Ancak Kanunun tamamı üzerinde son oylama yapılırken, Meclis Başkanlığı'na 17 imzalı bir önerge verilmiş ve isim okunarak oylama yapılması istenilmiştir. İsim okunarak yapılan oylamada yeterli çoğunluk sağlanamaması üzerine oylama bir sonraki toplantıya ertelenmiştir³.

6 Mayıs 1922 Cumartesi Günü Meclis'te ilk oturum gizli yapılmış ve bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa askeri durumla ilgili uzun bir konuşma yaparak milletvekillerinin sorularını cevaplandırmıştır. Konuşmasının başında Başkumandanlık Kanunu'nun geçirdiği aşamaları özetleyen ve baştan beri böyle bir makama ve yetkiye karşı olan milletvekillerinin bulunduğunu hatırlatan Mustafa Kemal Paşa, sorumsuz bir makamın varlığına kendisinin de karşı olduğunu, Başkumandanlığa da talip olmadığını ve olağanüstü yetkilere sahip bu Meclis'in toplanmasına emek veren bir kişinin Meclisin yetkilerini gasb etmek istemesi gibi bir ifadeyi (Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin sözü) kabul etmediğini ifade etmiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 334-338).

Mehmed Şükrü Efendi'ye cevap olarak, dünyanın hiçbir yerinde bütün kararların açıkça alındığına örnek verilemeyeceğini ve Başkumandanlığın gereksiz olduğuna dair takdir yetkisinin, bu konulardan anlamayan bazı kişilerin yetkisinde bulunmadığını ifade eden Mustafa Kemal Paşa, Hüseyin Avni Bey'in "milleti rezil etme" ve "miskin" nitelemesini yersiz ve hakaret olarak iade ettiğini, Salâhaddin Bey'in ordunun taarruz edeceğine dair vaatlerin yerine getirilemediği şeklindeki sözlerine askeri gerekçelerle taarruzun yapılmasının geciktirildiği ve para olmadan da ordunun var olacağı ve bağımsızlığı kazanacağı cevabını vermiştir. Vasıf Bey'in ordunun Sakarya Zaferi sonrasında kıpırdayamadığı şeklindeki sözlerinin bazı milletvekillerince alkışlanmasını garip ve utanılacak bir durum olarak nitelendiren Mustafa Kemal Paşa, durumun Sakarya Savaşı öncesinden daha tehlikeli olduğunu anlatmıştır. Konuşmasının sonunda milletvekillerinden bu keşmekeşe son vermelerini istemiş ve "millet böyle yürümek için sizi buraya göndermemiştir" uyarısında bulunmuştur (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 338-342). Bundan sonra bazı milletvekilleri söz alarak görüşlerini açıklamışlar ve bazı konularda Başkumandan'dan açıklama istemişler ve görüşmelerin sonunda kanunun açık toplantıda oylanmasına geçilmiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 343-354).

6 Mayıs 1922 tarihindeki toplantıda "Baskumandanlık Müddetinin 5 Mayıs 1338 Tarihinden İtibaren Üç Mah Temdidine Dair Kanun" ikinci defa

³ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/19, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s.519-522. Oylamaya 144 milletvekili katılmıştır. Bakınız: age. s.526.

oylamaya sunulmuştur. İsim okunarak yapılan oylamaya 203 kişi katılmış ve 11 ret, 15 çekimsere karşılık 177 oyla Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin 5 Mayıs 1922'ten geçerli olmak üzere üç ay daha uzatılması kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/19, 1959: 528,530).

Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin Kurban Bayramı'nda dolacak olması nedeniyle Dr. Refik (Bayezit) ve Operatör Emin (Bursa) Beyler bir kanun teklifi vererek, bu sürenin 5 Ağustos'tan itibaren 3 ay daha uzatılmasını önermişlerdir (19.7.1922). Kanun teklifinin öncelikle görüşülmesi kabul edilince, kürsüye gelen Başkumandan Mustafa Kemal Paşa; bir yıl önce askeri durumun gereği olarak Meclisin bu kanunu kabul ettiğini ve yetkilerinin bir kısmını kendisine verdiğini belirttikten sonra, Meclisin verdiği bu görevin yerine getirilmesi anlamında ordunun moral bakımından en yüksek derecede, maddi ihtiyaçlar açısından da olağanüstü bir önleme gerek duymadan milli emelleri gerçekleştirmeye yetecek durumda olduğunu ve bu nedenle de olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını anlatmıştır. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Başkumandanlığın TBMM'nde bulunduğunu ve kendisine verilen Başkumandanlık görevinin geçici olduğunu kaydeden Mustafa Kemal Paşa, görüşülecek teklifteki yetkinin kaldırılması hususuna dikkat çekmiştir (TBMM.Z.C. I/21, 1959: 430-433).

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra söz alan Ali Rıza Bey (İstanbul), ordunun durumuyla ilgili Başkumandan'ın beyanatından ve artık olağanüstü yetkiye ihtiyaç kalmadığının bizzat Başkumandan tarafından söylenmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra, Başkumandanlığa ihtiyaç bulunduğunu ve bu makama en layık kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğu konusunda bütün milletvekillerinin de görüş birliği içinde olduğuna inandığını belirtmiştir. Ali Rıza Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesine gerek kalmaması nedeniyle, yeni bir kanun teklifi vermiştir. Buna göre, Meclisin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevinin fiilen Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi, gerekli görüldüğü takdirde bu yetki ve sıfatın Meclis tarafından kaldırılması istenilmekteydi. Daha sonra söz alan Durak Bey (Erzurum), Başkumandanlığa gerek olup-olmadığının tartışılmasının anlamsız olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu işe nasıl başladıysa aynı şekilde zafere kadar devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır. Müfid Efendi (Kırşehir) de Ali Rıza Bey'in önerisini desteklemiş ve başarılarından dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür ederek sözlerini tamamlamıştır. İki kanun teklifi birleştirilerek görüşülmüştür. Yapılan görüşmelerden sonra kabul edilen kanuna göre; Meclisin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevinin fiilen Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi ve gerekli görüldüğü takdirde bu yetkinin Meclis tarafından geri alınması

ve önceki Başkumandanlık Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması kararlaştırılmıştır. Maddeleri ve kanunun tamamı yapılan açık oylamada oybirliği ile kabul edilmiştir(20.7.1922)⁴.

Başkumandanlıkla ilgili bu durum, muhaliflerin TBMM'nde bir nevi başarı elde ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Mücadelenin başlarında Meclis'teki görüş birliği, ilerleyen süreçte yavaş yavaş zayıflamış ve milletvekillerinin olaylara yaklaşımını etkilemiştir. Savaş ve yaşanan sıkıntılar milletvekillerini belli noktalarda uzlaşmaya yaklaştırırken, çözüm önerilerindeki görüş ayrılıkları zaman ilerledikçe derinleşecektir. Özellikle de muhaliflerin TBMM'nin yetkilerinin devredilmesinde/kullanılmasında sergiledikleri kıskançlık bu tartışmaların yaşanmasında en önemli etkenlerdendir.

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Askeri Durumla İlgili Açıklamaları ve Yaşanan Tartışmalar

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa askeri durumla ve ülkenin içinde bulunduğu şartlarla ilgili olarak milletvekillerini bilgilendirmiş ve gelen soruları cevaplandırmıştır. Nitekim O, 1 Mart 1922 tarihinde TBMM'nin üçüncü yasama yılı açılış konuşmasında iç ve dış politika ile ilgili bir önceki yılın olaylarını değerlendirdikten sonra, ordunun her gün bir kat daha güçlendiğini, milletin hayat ve bağımsızlığını korumayı yükümlendiğini anlatmıştır. Türk Ordusu'nun düşmana karşı İnönü ve Sakarya'da elde ettiği başarılarından övgü ile söz eden Mustafa Kemal Paşa, ordunun teçhizat

⁴ TBMM.Z.C, I/21, s.430-435. Geniş yetkileri içeren ve üç ayla sınırlanan Başkumandanlık Kanunu'nun yerine kabul edilen ve Başkumandanlığı bir görev olarak Mustafa Kemal Paşa'ya veren ve gerektiğinde bu sıfat ve yetkiyi kaldırmasını öngören yeni kanunun metni şöyledir:

"Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine Başkumandanlık Tevcihi Hakkında Kanun

Madde 1 : Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vâziülyed yegâne kuvveti liye olan ve âzasından her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilat-ı Esasiye Kanuniyle hukuk ve masuniyet-i teşriyesi tabiatıyla mahfuz ve şahsiyet-i mâneviyesi Başkumandanlığı haiz bulunan Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkumandanlık vazife-i filiyesine muvakkaten kendi Reisi Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini memur etmiştir.

Madde 2 : Meclis lüzum gördüğü takdirde bu sıfat ve salahiyeti ref'eder.

Madde 3 : Başkumandanlık müddetinin üç mah temdidine dair olan 8 Ramazan 1340 ve 6 Mayıs 1338 tarihli Kanun ahkâmı mülgadır.

Madde 4 : İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 5 : İşbu kanun Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından icra olunur." Bakınız: TBMM.Z.C, I/21, s.434-435.

eksiklerini tamamlamaya çalışan İmalat-ı Harbiye Fabrikalarının çalışmalarından takdirle bahsetmiş, büyük ölçüde ordumuzun cephane ihtiyaçlarının bu fabrikalarda imal edilebildiğini, telsiz telgraflarla haberleşme araç-gereçleri eksiklerinin tamamlandığını, elbise ve kundura imalatının iç üretimle karşılanmasına çalışıldığını ve bir sene zarfında Anadolu'da bazı önemli imalathanelerin açılacağını belirtmiştir. Ordunun sağlık durumunun memnuniyet verici bir halde olduğunu vurgulayan Mustafa Kemal Paşa, kurtuluş için yeni yasama yılında da azimle çalışılacağını vurguladıktan sonra alkışlar arasında sözlerini şu mısra ile tamamlamıştır (TBMM.Z.C. I/18, 1959: 11-16):

"Ölmez bu vatan farzımuhal ölse de hattâ,

Çekmez kürenin sırtı o tabutu cesimi"

Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, genelde Meclis'in gizli toplantılarında yaptığı konuşmalarda askeri durumla ilgili olarak milletvekillerini bilgilendirmiştir. Nitekim 6 Mart 1922 tarihli gizli oturumda söz alan Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Savaşı sonrasında Türk Ordusu'nun düşmanı Eskişehir-Seyitgazi-Afyon hattına kadar takip ettiğini, ancak büyük bir taarruz için gerekli hazırlıkların tamamlanması için takip harekâtının durdurulduğunu anlatmıştır. Türk Ordusu'nun asıl kuvvetlerinin Afyon'un güney ve doğusunda toplandığını ve diğer cephelerde de düşmana saldırabilecek kadar askeri birliklerin konuşlandırıldığını kaydeden Mustafa Kemal Paşa, Türk kamuoyunu karıştırmak amacıyla Şubat ortalarında düşmanın Eskişehir'deki askeri kuvvetlerini takviye ettiğini ve buna karşı tedbirlerin alındığını, yapılan hazırlıkların Yunanlılara cevap verecek güce erişmenin ötesinde düşmanı imha edecek seviyeye ulaştığını belirtmiştir. Türk halkındaki özgüven kaybı ve moral bozukluğunun ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alındığını ve ülkeyi içeriden çökertmek için yapılan çabaların (Kürdistan meselesi gibi) boşa çıkarıldığını anlatan Mustafa Kemal Paşa, askeri konularda yapılan bazı eleştirilerin yersiz ve mesnetsiz olduğunu söylemiştir. "Seferberlik ve cephe zammı maaş kanunu" ile "1922 yılında orduya alınacak subaylar hakkındaki kanun teklifi"nin bazı maddeleri hakkında görüşlerini açıklayan Mustafa Kemal Paşa, askeri açıdan sıkıntıya sebep olabilecek bu kanun tekliflerinin ya reddedilmesini veya ertelenmesini istemiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 2-13).

Başkumandan'ın açıklamalarından sonra söz alan Salâhaddin Bey (Mersin); Meclis'in tartışma ve görüşme yeri olduğunu, bu nedenle millete emir verilemeyeceğini ileri sürmüştür. Bunun üzerine tekrar kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa, isteklerinin bir emir olmadığını, eğer emir vermek istenilseydi milletvekillerinin oylarına müracaat edilmeden işlerin halledilmesi yoluna

gidileceğini anlatmıştır (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 13-14). Hüseyin Avni Bey (Erzurum) de konuşmasında; "kim kendini Meclis üyelerinin üstünde görüyorsa ihanet içindedir" diyerek Mustafa Kemal Paşa'nın kanunların uygulanmasından doğacak mahzurlar hakkındaki görüşlerini eleştirmiştir. Yunus Nadi Bey (İzmir) ve Müdafaa-ı Milliye Encümeni adına söz alan Cemal Paşa (Isparta) bu kanunların ertelenmesini istemişlerdir. Yapılan tartışmalardan sonra, 1338 Senesinde milli orduya alınacak ümera ve zabitan hakkındaki kanun teklifi ile askeri terfi hakkındaki kanunun Türk İstiklâl Harbi'nin sonuna kadar ertelenmesine dair önergeler kabul edilmiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 22-27).

Ordunun İhtiyaçları İçin Avans Kanunları Çıkarılması

Kurtuluş Savaşı'nın en önemli sorunlarından birisi hiç kuşkusuz, bu mücadelenin mali boyutudur. Halkın ödediği vergiler ve yerine getirdiği yükümlülüklerle bu sorun çözülmeye çalışılmıştır. Ancak savaşın mali yükü kolay çözülecek bir problem değildi. Milletvekilleri halkın zor şartlarda karşıladığı bu kaynağın değerini bildiği için Hükümeti harcama konusunda çok sıkı takip etmiştir. Biraz da muhalefetin güçlenmesinin de etkisiyle Hükümet, bütçeyi Meclis'ten geçirmekte zorlanmıştır.

1922 Mali Yılı Bütçesi'nin Meclis'te kabul edilmesine kadar harcanmak üzere 28 Şubat 1922 tarihinde Müdafaa-i Milliye de Dâhil olmak üzere yedi milyon liralık avans verilmesi TBMM tarafından kabul edilmişti. Bu yeterli olmayınca Hükümet Müdafaa-i Milliye Vekâleti için ondört milyon ve diğer vekâletler için de altı milyon olmak üzere ikinci bir avans verilmesi için bir kanun tasarısını Meclise sunmuştur (30.3.1922). Muvazene-i Maliye Encümeni (Bütçe Komisyonu) bu teklifi "Müdafaa-i Milliye" için on ve diğer vekâletler için de beş milyon lira avans verilmesini Meclis Genel Kurulu'na önermiştir. 2 Mayıs 1922 tarihinde yapılan görüşmede Salih Efendi (Erzurum) Maliye Vekili'nden, verilecek bu avanstaki bir kısmının "nakliye-i askeriye" için ayrılmasını istemiş ve sebebini açıklarken altmış yaşında bir ihtiyarı 42 okkalık cephane sandığını götürürken, yine kadın ve çocukların da Çankırı'dan ve Kalecik'ten cephane taşıırken gördüğünü ifade etmiştir. Tevfik Bey (Çankırı)'in onların halinden memnun olduklarını söylemesi üzerine, Salih Efendi sözlerine devam ederek; bir kadının kucağında çocuğu olduğu halde hayvan sırtında cephane taşıırken gördüğünü, hayvanın direnmesi üzerine kadının sızlanarak onu zorladığını anlatmış ve bu işin sonunun iyi olmadığını ifade etmiştir (TBMM.Z.C. I/19, 1959: 499-502).

Maliye Vekili ordunun her türlü ihtiyacı için bu miktarın talep edildiğini belirttikten sonra bunun içinden nakliye de para ayrılacağını ve nakliye içinde çalışanlara para verileceğini anlatmıştır. Bazı milletvekillerinin 15 gün

önce çıkarılan Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu'na göre meccanen (karşılıksız) taşıma işinin yasaklandığını söylemesi üzerine Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım (Özalp) Paşa, meccanen taşımanın yasak olduğunu ilan ettiklerini ve taşıma yapanlara emeklerinin karşılığının ödenmesi emrinin verildiğini açıklamıştır. Salih Efendi'nin Kalecik'in Gölköy Karye'sinden kadınların nakliye işinde çalıştırıldığını söylemesi üzerine Kâzım Paşa, Vekâlete böyle bir şikayet ulaşmadığını ve bu tür şikayetleri kendisine iletmelerini istemiş ve kanunlar çerçevesinde gayrimüslimlerden de bedel-i nakdî (bedelli askerlik) alınmaya devam edildiğini ifade etmiştir. Görüşmelerden sonra Müdafaa-i Milliye'ye on milyon ve diğer vekâletler için beş milyon liralık avans verilmesine dair kanunun oylamasına geçilmiş ve yeterli çoğunluk olmadığı için oylama bir sonraki toplantıya ertelenmiştir (TBMM.Z.C. I/19, 1959: 503-506).

6 Mayıs 1922 Cumartesi Günü Meclis'te ilk oturum gizli yapılmış ve ikinci oturumda "1338 Senesi İkinci Avans Kanunu" isim okunarak ikinci defa oylamaya sunulmuş, toplantıya katılan 148 milletvekilinden 144'ünün oyu ile kabul edilmiştir⁵.

Taarruz hazırlıkları çerçevesinde ordunun ihtiyacı olan eşyaların taşınması önemli bir sorun oluşturmuştur. Tekalif-i Milliye çerçevesinde buna bir çözüm getirilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa 11.3.1922 günü Meclis'e bir önerge vererek, "mükellefiyet-i nakliye-i askeriye" hakkında İcra Vekilleri Heyeti'nce hazırlanıp Meclis'e sunulan kanun tasarısının öncelikle görüşülmesini istemiş ve bu öneri milletvekillerince de kabul edilerek 13.3.1922 tarihinde görüşülmesi kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/18, 1959: 177).

Tasarı bir gün gecikme ile ve muhaliflerden Hüseyin Avni Bey'in itirazlarına rağmen, Kâzım Paşa ve yine birçok konuda muhalif davranan Salâhaddin Bey'in kürsüden acilen görüşülmesi yönündeki konuşmalarından sonra 14.3.1922 tarihinde görüşülebilmiştir. Askeri nakliye için hangi yaşlar arasındaki erkeklerin yükümlü tutulacağı ve kimlerin istisna edileceği konusunda çok uzun tartışmalar yaşanmış, gizli celseye geçilmişse de kanunun birinci maddesi bile oylanmadan toplantı sona ermiştir (TBMM.Z.C. I/18, 1959: 214-230; TBMM.G.C.Z. III, 1985: 67-69).

18 ve 20 Mart 1922 tarihlerinde de aynı konudaki görüşmelere devam edilmiş ise de teklif Encümene geri gönderilmiştir (TBMM.Z.C. I/18, 1959: 273-282, 295-304). 17 Nisan 1922'de TBMM'nde tekrar görüşülmeye başlayan

⁵ TBMM.Z.C. I/19, s.528, 530-531. Toplantıyı yöneten Meclis Başkan Vekili, "muamele natamam ise de; ikinci defa reye konulduğu için" kanunun kabul edilmiş olduğunu ifade etmiştir. Bakınız: TBMM.Z.C. I/19, s.530.

kanun uzun tartışmalar arasında kabul edilmiştir. Orduda görev yapan subaylar, malul gaziler, 18 yaş altı ve 60 yaş üzeri erkekler hariç bütün erkeklerin çeşitli oranlarda nakdî askeri taşıma yükümlülüğü kabul edilmiştir⁶.

Muhaliflerin bütçe kanunu üzerinde çok söz almaları ve değişiklik önergesi vermeleri nedeniyle, 1922 Mali Yılı Bütçesi'nin TBMM'nde incelenmesi uzun sürmüş ve Hükümet üçüncü olarak avans kanunu hazırlamak zorunda kalmıştır. Meclisin 3.7.1922 tarihli toplantısında kürsüye gelen Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, bütçe kanununun kabulünün gecikmesi ve daha önce kabul edilen avans kanunlarında harcanmasına izin verilen paranın bitmesi nedeniyle böyle bir zorunluluk ortaya çıktığını anlatmış ve savunma harcamalarına bütün harcamalardan öncelik tanındığını belirtmiştir. Hükümetin isteği üzerine öncelikle görüşülmeye başlanan ve üzerinde çok fazla tartışma yaşanmayan "1338 Senesi Üçüncü Avans Kanunu" ile Müdafaa-i Milliye ve Askeri Fabrikalar için yedi milyon ve diğer devlet daireleri için beş milyon olmak üzere toplam on iki milyon liranın avans olarak harcanması 12 ret, 5 çekimsere karşılık 148 oyla kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/21, 1959: 233-234, 262-264).

Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin 1922 yılı bütçesi TBMM'nin 17.7.1922 tarihli toplantısında görüşülmeye başlanmıştır. Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, ordunun durumu ile ilgili milletvekillerinin sorularına da cevap verileceğinden ve savaş ortamında bulunulması nedeniyle görüşmelerin gizli yapılmasını istemiş ve bu öneri kabul edilerek ikinci ve üçüncü celseler gizli yapılmıştır. Bu toplantılarda milletvekillerinin soruları Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa tarafından cevaplandırılmıştır. Ancak Vekâletin 1922 yılı bütçesi üzerinde günlerce devam eden tartışmalar nedeniyle kabulü gecikmiştir (TBMM.Z.C. I/21, 1959: 417; TBMM.G.C.Z. III, 1985: 504-513, 516-546, 576-595).

TBMM'nde Büyük Taarruz öncesindeki önemli toplantılardan birisi Müdafaa-i Milliye Vekâleti'nin 1922 yılı bütçesinin görüşüldüğü 27.7.1922 tarihinde yapılmıştır. Ali Şükrü Bey (Trabzon), Mazhar Müfit Bey(Hakkâri) gibi bazı milletvekilleri cephe gerisindeki teşkilat ve harcamalardan tasarruf yapılabileceği eleştirilerine cevap veren Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, bütçe hazırlanırken Meclisin Müdafaa-i Milliye ve Muzavene-i Maliye Encümenleri ile birlikte çalışıldığını anlatmış ve gerekli tasarruf önlemlerinin alındığını söylemiştir. Neşet Bey (İstanbul) bütçe konusunda yöneltilen eleştirilerin geri hizmetlerdeki suiistimal ve israflarla ilgili olduğunu cephe ile ilgili fasıllara kimsenin itirazının olmadığını söylemiş, Kâzım Paşa geri hizmetler için ayrılan ödenekten yapılan yedi milyon liralık tasarrufun

⁶ TBMM.Z.C. I/19, s.253-269,273-296. Mükellefiyet-i Nakliye-i Askeriye Kanunu, toplantıya katılan 191 milletvekilinden 19 çekimser, 23 ret oyuna karşılık 158 oyla kabul edilmiştir. Bakınız: TBMM.Z.C. I/19, s.297-299.

cephede harcadığını anlatmışsa da, Ali Şükrü Bey'in önergesi üzerine bütçe yeniden incelenmek üzere Muvazene-i Mali Encümeni'ne gönderilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 10- 18).

Bütçenin Mecliste kabulünün gecikmesi üzerine Hükümet yeni bir avans kanunu hazırlamak durumunda kalmıştır. TBMM'nin 21.8.1922 tarihli toplantısında görüşülen 1922 yılı için dördüncü avans kanunu oldukça çetin tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Maliye Vekili Hasan Fehmi Bey, bütçenin çıkarılamaması nedeniyle avans alınmasına gerek duyulduğunu ve Eylül ayında belki beşinci defa avans istenebileceğini hatırlatmış ve bir an önce 1922 Yılı Bütçesi'nin görüşülmesini istemiştir. Uzun tartışmalardan sonra 4 ret, 4 çekimser oya karşılık 158 oyla kabul edilen avans kanunu ile Müdafaa-i Milliye Vekâleti ve Askeri Fabrikalar için 5 milyon liranın (Hükümet 13 milyon lira teklif etmişti) avans olarak harcanması uygun görülmüştür (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 252-273).

Bazı vekâletlerin 1922 yılı bütçeleri Meclis'te onaylanamadığı için Hükümet, aynı yıl için de Beşinci Avans Kanunu'nu hazırlamak zorunda kalmıştır. Buna göre Bahriye ve Müdafaa-i Milliye Vekâletleri ile Askeri Fabrikalar için toplam oniki milyon lira avans verilmesi istenilmektedir. Yapılan uzun tartışmalardan sonra Beşinci Avans Kanunu kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 112-122, 128).

Cephede Yaşanan Bazı Gelişmelerin TBMM'ndeki Yankıları

Ülkenin yönetiminde bütün yetkileri elinde toplayan Meclis, cephede yaşanan her olayla da yakından ilgilenmiştir. Durum böyle olunca cephede yaşananlar Meclis'te yankı bulmuştur. Meclis zaman zaman ordunun yönetiminde Hükümeti sıkıştırmış, zaman zaman da orduyu moral açısından desteklemiştir. Nitekim TBMM'nin 16 Mart 1922 tarihli gizli toplantısında, Yunus Nadi ve Celâl Nuri Beylerin, Başkumandan ve orduya sağlık ve başarı dileklerini içeren Meclis adına bir telgraf gönderilmesine dair önergeleri kabul edilmiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 76).

Büyük Taarruz'la ilgili Meclis gündemine gelen konulardan birisi de, Ali İhsan Paşa'nın Birinci Ordu Kumandanlığı görevinden alınması olmuştur. Cephe ziyaretinden dönen Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa, ordunun durumu hakkında bilgi verirken, bazı milletvekillerinin bu konudaki sorularını cevaplandırarak, A.İhsan Paşa'nın ordunun zaptı rabtna aykırı hareketinden dolayı, Cephe Kumandanı'nın önerisi, Erkân-ı Harbiye Reisliğinin uygun bulmasıyla Başkumandanlıkça görevden alındığını anlatmış ve gerekli kanuni soruşturmanın da sürdüğünü ifade etmiştir (22.6.1922) (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 484-486).

Yasal düzenleme yaparak verilen desteğin yanında TBMM, moral olarak da ordunun yanında olduğunu hissettirmeye çalışmıştır. Nitekim Erzurum Mebusu Salih Efendi; 20 Temmuz 1922 tarihinde Meclis Başkanlığı'na bir önerge vererek; Meclisten seçilecek bir heyetin Kurban Bayramı'nda cepheye gitmesini ve ordunun bayramını kutlamasını teklif etmiştir. Bu önergenin oylamaya sunulmamasını isteyen Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul: Bilecik), eğer önerge reddedilirse bunun orduya olumsuz etki yapacağını söylemiş ve Meclis Divanı'nın karar vermesinin daha uygun olacağını vurgulamıştır. Yapılan oylamada cepheye gidecek heyet konusunun Meclis Divanı'na havale edilmesi kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/21, 1959: 437). Meclis Başkanlık Divanı'nın kararıyla; Ali Fuad Paşa (Ankara), Abdülgafur Efendi (Karesi: Balıkesir), Mehmet Kif Bey (Burdur) ve Atıf Bey (Kayseri)'den oluşan (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 64) heyet cepheye gitmiş ve Meclisin orduya bayram tebrikini ve selamlarını iletmiştir. Bu ziyaret orduda büyük bir moral vermiştir. Ordunun memnuniyetini Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın Meclis Başkanlığı'na gönderdiği teşekkür telgrafından da anlamak mümkündür (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 112).

Arife Günü'nden bir gün evvel Batı Cephesi Karargahı'ndan başlayarak, bütün ordu ve kolordu karargahlarını ziyaret eden Heyet, dönüşte milletvekillerine ziyaretleri hakkında bilgi vermiştir. Ali Fuat Paşa yaptığı konuşmada; en küçük rütbedeki erden en yüksek komutanına kadar askerin moralinin yüksek ve Meclisin vereceği her türlü görevi yapacak güçte olduğunu ifade etmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 170).

Büyük Taarruz'un TBMM'ndeki Yankıları

Büyük Taarruz'un başlaması, Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'nın askeri durumla ilgili olarak İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e gönderdiği telgrafın Meclisin 26 Ağustos 1922 tarihinde yapılan gizli toplantısında okunması ile milletvekillerine duyurulmuştur. Telgrafi okuduktan sonra Türk Milleti'nin fedakârlıklarla oluşturduğu ordunun bağımsızlığını kurtaracağına olan umidini belirten Rauf Bey, taarruzun başladığını Meclis'e duyurmakla birlikte bu bilginin gizli tutulacağını ve zamanı geldiğinde ayrıntılı açıklama yapılacağını ifade etmiştir (TBMM.G.C.Z.III, 1985: 710-711).

Türk Ordusu'nun 26 Ağustos'ta başlayan taarruzu başarı ile gelişmiş ve 27 Ağustos'ta Afyonkarahisar kurtarılmıştır⁷. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 27 Ağustos tarihli aşağıda metni yer alan Meclis Başkan Vekili Dr. Adnan

⁷ Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.IV, MEB Yay, Ankara, İstanbul, 1991, s.161-219. Büyük Taarruz'un bütün askeri aşamaları hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1922) II'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı

Bey tarafından okunan telgrafiyla savaşın gidişatı ile ilgili olarak Meclis'e bilgi vermiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 368):

"T.B.M.Meclisi Riyaseti Celilesine

İki gündür bilâinkıta devam eden muharebat neticesinde düşmanın Afyon Karahisarı mevazı iskat (ele geçirilmiş) ve Afyon Karahisarımız istirdad olunmuştur. Üsera, ağır ve hafif top, mühimmat ve her nevi malzemeden ganim (ganimetler) çoktur. Düşmanın müteaddit mevaziinin her biri birkaç hattan mürekkebolduğundan kıtaatımız birçok müstahkem hatları mütaakiben iskat mecburiyetinde bulunmuştur. İstihzaratımız her nevi vesaiti fenniye ve mevani fer'iyeye ile teçhiz ve takviye edilen düşman mevaziinin bazen bir saatten az zaman zarfında iskatını temin ettiği gibi asker ve zabitanımızın müsellemleri cihan olan havariki (harikalar) besalet ve şecaati (dünyanın bildiği olağanüstü başarıları) bu defa dahi tezahür ve teyyüt etmiştir. Kumandanlarımızın sevk ve idarede düşman kumanda heyetine faikiyeti (üstünlüğü) bâriz bir surette mütecellidir (gerçekleşmiştir). Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının müstesna kıymet ve kabiliyeti sebebiyle Meclisi liyi tebrik ederim. 27.VIII.1338

Başkumandan Mustafa Kemal"

Daha sonra söz alan İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, zaferden dolayı Rus ve Azerbaycan Sefirlerinin kendisini ziyaret ederek TBMM'ni tebrik ettiklerini anlatmıştır. Hamdullah Subhi Bey (Antalya) Başkumandan ve orduya teşekkür yazısı yazılmasını teklif etmiş, Mazhar Müfid Bey (Hakkâri) bir seneden fazla düşman işgali altında kalan Afyonkarahisar'ın kurtarılmasından dolayı orduya teşekkür ve başarı dileklerini ifade eden bir önerge vermiştir. Bu önerge oybirliği ile kabul edilmiştir. Hemen arkasından Zamir Bey(Adana)'ın ordunun başarısı için Meclis'te dua edilmesine dair önergesi kabul edilmiş ve Kırşehir Mebusu Müfid Efendi tarafından bütün milletvekillerinin katılımıyla dua edilmiştir. 28 Ağustos'ta da, 26 Ağustos tarihli ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey imzalı tezkere TBMM'nde okunmuş ve böylece resmen taarruzun başladığına dair yazılı bildirim de yapılmıştır (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 368-369).

Afyonkarahisar'ın kurtuluşundan sonra Afyonkarahisar Mebusları Ali ve Mehmed Şükrü Beyler ile Mustafa Hulûsi ve İsmail Şükrü Efendiler seçim bölgelerine gitmek üzere 15'er gün izin istemişler ve bu istekleri TBMM'nin 31 Ağustos tarihli toplantısında kabul edilmiştir. Bazı milletvekilleri

Kısım II'nci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1969; Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı (31 Ağustos – 18 Eylül 1922) II'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım III'nci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara,1969.

"darısı İzmir Mebuslarına" diyerek güzel bir temenniyi dile getirmişlerdir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 457).

Ayrıca Meclis Başkanlığı, düşman işgalinden kurtarılan illerin mebuslarının Meclis'te toplantı yeter sayısını geçmemek şartıyla seçim bölgelerine gidip gelmeleri için izinli sayılmaları hakkında Meclis'e bir tezkere sunmuştur (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 482-484). 6 Eylül'deki toplantıda da uzun uzadıya tartışılan bu tezkere bir karar alınmadan Meclis Başkanlık Divanı'na iade edilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 514-524). TBMM'nin 7.9.1922 tarihli toplantısında; ailesi işgale uğrayan bölgede yaşayan milletvekilleri ile seçim bölgeleri işgale uğramış illerin milletvekillerine onbeş gün ile üç ay arasında değişen sürelerde izin verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Meclis'te toplantı yeter sayısının sağlanması konusunda sıkıntı yaşanmaması için diğer milletvekillerine izin verilmemesi ve o anda izinde olan milletvekillerinin izinlerinin iptal edilmesi benimsenmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 536-537; TBMM.Z.C. I/23, 1960: 14, 110-111).

Hükümet, askeri harekâtla ilgili olarak cepheden gelen bilgileri mümkün olduğunca ve askeri durumun gerektirdiği gizliliğe dikkat ederek milletvekilleri ile paylaşmıştır. Nitekim TBMM'nin 6 Eylül 1922 tarihinde yapılan gizli toplantısında Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'nın İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e yayınlanmaması kaydıyla gönderdiği telgrafi milletvekillerine okumuş ve cephedeki başarıyı milletvekillerine müjdelemiştir. 30 Ağustos'ta yapılan savaşa "Başkumandanlık Muharebesi" isminin verildiği bu telgrafın okunmasından sonra Diyarbakır Mebusu Kadri Bey bir önerge vererek, düşman ordusunun önemli bir kısmının imha edildiği Kızıltaş Deresi'nin adının "Yunan Sındığı" olarak değiştirilmesini istemişse de, kabul edilmemiş ve Garp Cephesi'nin verdiği isim tercih edilmiştir⁸.

⁸ TBMM Gizli Celse Zabıtları, III, s.746-747. Türk tarihi için önemli bir başarıyı müjdeleyen bu telgrafın sureti şöyledir:

"Heyet-i Vekile Riyasetine: Afyonkarahisar, Dumlupınar büyük meydan muharebesinde düşman ordusu aslisinin imha safhasını teşkil eden 30 Ağustos 1338 Muharebesi Aslıhanlar, Çal, Eminören mıntkasında ve Çal köy şarkında bizzat birinci hatta, on birinci fırka nezdinde bulunan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin nezareti tahtında cereyan ve neticei katiyeye iktiran eylemiştir. Bu muharebe harbin cereyanı umumisini mukaddes davamız lehine katiyetle tebdil etmiş ve Trikopis ve Anesti gibi büyük kumandanları başlarında olduğu halde, düşman ordusu aslisinin enkazı tarumarını mütemadiyen; her taraftan kıtaatımızın ağuşu teslimiyetine atmıştır. Ordularımız için bir hatrai tarihiye olmak ve Başkumandanımıza muhebbet ve merbutiyet ve lâyetezelzel itimadımıza yeni bir delil teşkil etmek üzere Mezkûr 30 Ağustos 1338 muharebesine Garp Cephesince Başkumandanlık adı verilmiştir. Arz-ı malumat eder ve keyfiyet(t)en Meclisi Millimizin haberdar edilmesi ve maruzatımın şimdilik neşredilmemesini rica ederim efendim. 87 numaralıdır. Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi"

Bursa ve diğer şehirlerin Yunan işgaline düşmesi üzerine duyulan üzüntünün bir işareti olarak, Trabzon Mebusu Hamdi Bey ve arkadaşlarının verdikleri önerge kabul edilmiş ve TBMM'nin kürsüsünün üstüne siyah bir örtü örtülmüştür (10.07.1920) (TBMM.Z.C. I/2, 1981: 236). Büyük zafer sonrası vatanın bu önemli kısmının düşman işgalinden kurtarılması üzerine İstanbul Mebusu Mazhar Bey, Meclis Başkanlığı'na bir önerge vererek, hüznün alameti olarak örtülmüş olan siyah örtünün kaldırılarak yerine sevincin işareti olarak yeşil bir örtü örtülmesini teklif etmiştir. Yapılan oylamada bu önerge kabul edilerek, Meclis kürsüsündeki siyah örtü kaldırılmış ve yerine yeşil bir örtü örtülmüştür (06.09.1922) (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 513).

Düşman işgalinden kurtarılan yerlerde yönetimin yeniden oluşturulması en önemli sorunlar biri idi. Buna çözüm olmak üzere işgalden kurtarılan yerlere devlet görevlisi tayin edilmesi yoluna gidilmiştir. Hükümet 31 Ağustos tarihiyle Meclis'e gönderdiği bir kanun tasarısıyla, işgalden yeni kurtarılan yerlere gönderilecek memurlara harcırah olarak ödenmek üzere Dâhiliye Vekâleti'nin 1922 Yılı Bütçesi'ne ellibin lira ödenek konulmasını önermiş, Muvazene-i Maliye Encümeni (Bütçe Komisyonu) bu miktarı otuzbin lira olarak belirlemiştir. Encümen mazbatasının Meclis'in 7.9.1922 tarihli toplantısında acilen görüşülmesi kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 537-538). Encümenin bu mazbatasını TBMM'nde aynen kabul edilmiş ve böylece işgalden kurtarılan yerlere görevli gönderilecek kişiler için bütçede otuzbin lira ek ödenek tahsis edilmesi kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 559-560, 570). Yine aynı toplantıda esirlerin ıvasesi için Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekâleti Bütçesi'ne kırkbin lira ek ödenek konulmasına dair Hükümet teklifi Muvazene-i Maliye ve Kavanin-i Mali Encümenlerine gönderilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 536).

Yunan Ordusu'nun yenilgi sonrasında boşalttığı yerlerde büyük bir mezalim sergilemiştir. Şehirler, kasalar ve köyler yakılıp yıkılmıştır. Bunun üzerine Bursa Mebusu Baha Bey ve arkadaşlarınca TBMM Başkanlığı'na bir önerge verilerek, görünüşte medeni olduklarını iddia eden Yunanlıların medeniyet âlemine ait olan tarihi eserler de dahil olmak üzere her türlü bina ve değerleri tahrip etmelerinin bütün ülkeler nezdinde protesto edilmesi teklif edilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra TBMM'nce önerge kabul edilmiş ve medeni ülke yönetimlerine gönderilen telgraflarla, Yunanlıların Anadolu'da yapmış oldukları tahribat ve mezalim protesto edilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 552-554). Yine düşmandan kurtarılan yerlerde yönetimin oluşturulmasında karşılaşılabilecek sorunlarla ilgili olarak Burdur Mebusu İsmail Subhi Bey ve arkadaşlarınca verilen önergede; işgalden kurtarılan yerlerde düşmana yardım ederek Türk halkına zarar verenlerin cezalandırılmaları,

halk arasında ortaya çıkan davaların çözülmesi, düşman tarafından tahrip edilen binaların tamir edilmesi, muhacirlerin iskânı, emval-i metrukeye ve düşmandan alınan ganimetlere devlet tarafından el konulması için TBMM'nin devreye girmesi istenilmiştir. Yapılan görüşmelerden sonra bu önlemlerin Heyet-i Vekile tarafından alınması kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 609-619).

İşgalden kurtarılan yerlerin yönetimi için İzmir Mebusu Tahsin Bey, Memalik-i Müstahlasa Vekâleti kurulmasını önermiş, bu önerge Layiha Encümeni'ne gönderilmiştir. 7.10.1922 tarihinde genel kurulda görüşülen bu önerge kabul edilmemiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 10; 294-295).

Bursa'nın düşmandan kurtarıldığına dair Meclis'te haberlerin duyulması üzerine Yahya Galib Bey(Kırşehir), Müdafaa-i Milliye Vekili'nin milletvekillerine bilgi vermesini istemiştir. Kürsüye gelen Müdafaa-i Milliye Kâzım Paşa; Türk Ordusu'nun Bursa istasyonuna girdiğinin ve birliklerin şehirde asayişi sağlamak üzere görevlendirildiğinin Cephe Kumandanı'ndan gelen telgrafla haber alındığını söylemiş ve bu haber milletvekillerince coşku ile karşılanmıştır(11.09.1922) (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 619-620).

I.TBMM ile ilgili ilginç özelliklerinden birisi de, milli davaya ilişkin ince ayrıntılara bile dikkat edilmesidir. Bunun bir örneği de Büyük Zafer sonrasında yaşanmıştır. Nitekim zaferi tebrik için Başkumandan Mareşal Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis'i tebrik eden telgrafı ve buna verilen cevabı hatırlatan İsmail Subhi Bey; Meclisin orduya tebrik ve selamlarını ileten cevapta "ordu" kelimesinin kullanıldığını belirterek, bu ordunun TBMM'nin ordusu olması nedeniyle "TBMM ordusu" ifadesinin kullanılmasını istemiştir. Bu öneri milletvekillerince de olumlu karşılanmıştır (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 3).

Diğer taraftan işgalden kurtuluş dolayısıyla izinli olarak seçim bölgeleri olan Bursa'ya gelen Muhiddin Baha, Servet ve Emin Beyler ortak bir telgraf göndererek, şehirdeki kurtuluş coşkusunu TBMM'ne yansıtmışlardır (16.09.1922). Bu telgrafta; Ordumuzun hızlı hareketi ve gönüllülerin şehre gelişi ile düşmanın şehri yakıp yıkamadan terk etmek zorunda kaldığı anlatıldıktan sonra, halkın büyük coşku içinde bayram yaşamakta olduğu, Meclise ve Başkumandan'a saygısını sunmak için birbiriyle yarıştığı kaydedilmektedir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 53-54).

Eylül'ün 10'undan itibaren Başkumandanlık ile Hükümet arasında yapılan telgraf görüşmelerinde zaman zaman sıkıntılar yaşanmıştır. Rauf Bey'in önerisi üzerine Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, askeri durumu ve mütareke tekliflerini değerlendirmek amacıyla Hükümet üyelerinden bir heyetin

cepheye gelmesini istemiştir. Bu davet Rauf Bey tarafından 18.9.1922 tarihli gizli oturumda milletvekillerine duyurulmuş ve bazı milletvekillerince (Salâhaddin Bey, Hüseyin Avni Bey, Müfid Efendi vs.) olumsuz karşılanmıştır. Rauf Bey, İcra Vekilleri Heyeti'nin tamamının cepheye giderek görüşmelere katılmak istediğini anlatmışsa da, yapılan tartışmalar sonrasında Hükümetin tamamının değil, oluşturulacak bir heyetin cepheye gitmesi benimsenmiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 833-836).

Hem yapılan barış tekliflerini ve hem de Meclis'te yaşanan bazı gelişmeleri (Vekâletlerden istifalar ve yerlerine seçim yapılamaması vs.) Başkumandan'la görüşmek üzere İcra Vekilleri Heyeti Reis Rauf Bey ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, 19 Eylül'den itibaren cepheye gitmek için Meclis'ten izin istemişlerdir. Bu istek kabul edilmiş ve bazı milletvekilleri Meclis'in orduya ve Başkumandan'a selamlarının iletilmesini arzu etmişlerdir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 102). Rauf Bey ve beraberindekiler 20 Eylül'de Afyonkarahisar ve Uşak'a gelmiş ve düşmanın yaptığı mezalimden sonra halkın yaşadığı kurtuluş coşkusunu telgraflarla TBMM'ne iletmışlerdir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 135).

Rauf Bey ve beraberindekiler İzmir'de Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüşler ve heyetin, Franklin Boullion ile yapılacak görüşmelerden sonra Ankara'ya dönmeleri kararlaştırılmıştır. Bu durumla ilgili Mustafa Kemal Paşa'nın 26.9.1922 tarihli telgrafı TBMM'nde 27 Eylül'de okunmuş ve olumlu karşılanmıştır. Yapılan görüşmelerden sonra Rauf Bey başkanlığındaki heyet 29/30 Eylül'de Ankara'ya hareket etmiştir (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 784-798, 840).

Başkumandan Mareşal Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz sonrası Ankara'ya dönüşünde TBMM'nce bir heyet tarafından karşılanması önemli görülmüştür. Kırşehir Mebusu Yahya Galib Bey; Meclis Başkanlığı'na 27 Eylül tarihli bir önerge vererek, milletvekilleri arasından kura ile belirlenecek on kişinin Başkumandan'ı Meclis adına karşılamasını teklif etmiştir. Bazı milletvekilleri "Hepimiz gideceğiz" derken, Salâhaddin Bey (Mersin), bu işi Meclis Başkanlık Divanı'nın halletmesini istemiştir. Söz alan Yahya Galib Bey, Başkumandanı milletvekillerinin tamamının karşılamasının doğal olduğunu, ancak seçilecek on kişinin daha önceden gidip Meclis adına daha ileride karşılamasının daha doğru olacağını savunmuştur. Heyetin kura ile belirlenmesi kabul edilmiş ve bir karşılama heyeti oluşturulmuştur⁹.

⁹ TBMM.Z.C. I/23, s.193-194. Başkumandanı karşılayacak heyet şu milletvekillerinden oluşturulmuştur: Dr.bidin Bey (Lâzistan), tıf Bey (Bayezid), İhsan Bey (Cebelibereket: Osmaniye), Emir Paşa (Sivas), Abdullah Efendi (Sinop), Tunalı Hilmi Bey (Bolu), Rifat Efendi (Konya), Hacı Mustafa Efendi (Ankara), Memduh Bey (Karahisarşarki: Şebinkarahisar), Kadri Bey (Diyarbakır)

Büyük Taarruz öncesinde Ankara'dan ayrılan Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, zaferden sonra Ankara'ya dönüşünde törenle karşılanmıştır¹⁰. Ankara'daki çalışmaları arasında 4 Ekim 1922'de Meclis'e gelen Mustafa Kemal Paşa, zaferle ilgili uzun bir konuşma yapmıştır. Zaferin kazanılmasından dolayı TBMM'ni ve milletvekillerini tebrik eden Mustafa Kemal Paşa; bir yıl önce Başkumandan seçildiğinde yaptığı konuşmada Yunan ordusunun Anadolu'da yenileceğini söylediğini hatırlatarak, bu sözünün gerçekleşmiş olduğundan duyduğu memnuniyeti ifade etmiş ve Sakarya Savaşı'ndan sonra yaşananları özetlemiştir. Başkumandanlık yetkisi çerçevesinde alınan tedbirlerle Türk Ordusu'nun 1922 yılı ortalarında Yunanlıları hezimete uğratabilecek güce eriştiğini anlatan Mustafa Kemal Paşa, kan dökülmemesi için siyasi girişimlerin yapıldığını Ali Fethi Bey'in Avrupa ülkelerini ziyaret ettiğini ve bu durumun Türk Ordusu'nun taarruz gücü olmadığı için yapıldığı şeklindeki yorumlanması nedeniyle sonuç vermemesi üzerine, savaş kararı alındığını kaydetmiştir. (TBMM.Z.C.I/23, 1960: 264-266).

Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile birlikte yaptıkları incelemelerden sonra Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa'nın hazırladığı ve düşmanı kovmak değil boğmak esasına dayanan planın uygulanması için son hazırlıkların yapıldığını anlatan Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıların hazırladıkları güçlü savunma hattının aşılması için çok yerinde bir hareketle bütün cephe boyunca yerleşen düşman ordusunun asıl merkezini bulunduğu Afyonkarahisar üzerinden yapılacak saldırı ile kuzeye atılması ve İzmir'le bağının kesilmesinin amaçlandığını kaydetmiştir. 26 Ağustos 1922 sabahı Türk topçusunun ateşiyle başlayan taarruzun kısa sürede geliştiğini ve önemli stratejik yerlerin (Kalecik Sivrisi, Tınaztepe, Erkmen Tepe, Belen Tepe vb.) ele geçirildiğini anlatan Mustafa Kemal Paşa, bir İngiliz subayının "Türkler bu mevzileri dört beş ayda işgal ederlerse, bir günde iskat ettiklerini iddia edebilirler" diyerek övdüğü bu mevzilerin sadece bir saatte ele geçirildiğini kaydetmiştir. Bu stratejik yerlerin ele geçirilişi esnasında önemli bir tepeyi almakla görevli 57.Alay'ın kahramanlıklarını ayrıntılı bir şekilde anlatan Mustafa Kemal Paşa, bu Alayın kumandanı Miralay Reşat Bey'in zamanında emri yerine getiremediği için intiharından da üzüntü ile bahsetmiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 266-268).

Süvari Kolordumuzun düşmanın kaçış istikametini kesmek için yaptığı çevirme hareketi ile Afyonkarahisar doğusundan Eskişehir yönünde yapılan taarruzlarla bu bölgelerdeki düşmanın, asıl taarruzun olduğu Afyonkarahisar güneyindeki bölgeye yardıma gelmesinin engellendiğinden övgüyle söz

¹⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 2.9.1. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya gelişinde yapılacak karşılama töreni için titiz bir hazırlık yapılmış ve tören aynı titizlikle icra edilmiştir.

eden Mustafa Kemal Paşa, 27 Ağustos öğleden sonra saat beşte 8.Fırkanın Afyon'a girdiğini, burada yüklü miktarda ganimet elde edildiğini ve değişik bölgelerden çekilmek zorunda kalan düşman ordusunun önemli bir kesiminin Dumlupınar'da kuşatıldığını belirtmiştir. 30 Ağustos'ta Çalköyü'nden yönettiği düşmanı imha savaşını ayrıntıları ile milletvekillerine anlatan Mustafa Kemal Paşa, öğleden sonra düşmanın etrafının sarıldığını ve süngü hücumu ile iki buçuk saatte düşman kuvvetlerinin önemli bir kısmının imha ve kalanlardan önemli bir kısmının Başkomutan Trikopis de Dâhil olmak üzere esir edildiğini kaydetmiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 268-271).

Yenilgiden sonra düşman ordusunun hızla bozgun halinde kaçtığını, Türk Ordusu'nun çeşitli yerlerdeki bazı direnişleri de kırarak 400 kilometrelik Afyon-İzmir arasını 15 günde kat ettiğini ve düşmanın tekrar toparlanıp İzmir doğusunda direnişe geçmesine fırsat verilmediğini açıklayan Mustafa Kemal Paşa, Yunanlıların ve Rumların kalplerine korku saldıığını ve bu nedenle bu savaşa "Rum Sındığı" Savaşı demenin yerinde olacağını belirtmiştir. Aynı zamanda Bursa yönünde çekilmekte olan düşman kuvvetlerinin de perişan edildiğini kaydeden Mustafa Kemal Paşa, yenilen düşmanın çekildiği her yeri yakıp yıkarak tahrip ettiğini, kadın ve çocukları öldürdüğünü açıklamıştır. Türk Ordusu'nun erden komutanına kadar bütün fertlerinin kahramanlığından takdirle bahseden Mustafa Kemal Paşa, bu sonucun alınmasında Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa'nın çok büyük paylarının olduğunu vurgulamıştır (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 271-274).

İzmir'de iken kendisi ile görüşen eski İzmir konsolosunun¹¹ bazı güvence istekleri ve aşırı teklifleri karşısında yaptığı sert konuşmadan da bahseden Mustafa Kemal Paşa, bu kişinin İngilizlere harp ilan mı ediyorsunuz sorusunu sorduğunu ve buna karşılık olarak İngiltere ile siyasi ilişkilerin başlamamış olduğu için zaten savaş halinde olduğumuz cevabını verdiğini kaydetmiştir. Bundan sonra İzmir'deki İtilaf Donanması Komutanı İngiliz Amiral, General Pelle ve Franklin Boullion ile yaptığı görüşmelerde Türk Ordusu'nun İstanbul ve Çanakkale Boğazlarında ilan edilen tarafsız bölgeye girmemesine dair istekler karşısında Türk Hükümeti'nin böyle bir bölgeyi tanımadığı cevabını verdiğini anlatan Mustafa Kemal Paşa, İtilaf Devletlerinin askeri harekâta son verilmesi ve barış görüşmelerine dair iki notasının geldiğini, bunlara 1914 sınırına kadar Yunan Ordusu'nun Türk topraklarını boşaltması ve buraların Türklere teslimi karşılığında askeri harekâtın duracağı şeklinde

¹¹ Bu kişi İngilizlerin eski İzmir Konsolosu Lamb'dır. Bakınız: Salahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.IV, s.192.

cevap verildiğini ifade etmiştir. Bu hususta Mudanya'da görüşmelerin sürdüğünü ve Yunanistan'da karışıklıklar çıktığını ve Konstantin'in devrildiğini kaydeden Mustafa Kemal Paşa, üç yıllık mücadele sonunda Misak-ı Milli hedefine ulaşıldığını ve zaferin kazanılmasından dolayı Türk Milletinin övünmekte ne kadar haklı olduğunu vurgulamıştır. Şehitler için fatihalar okunmasını isteyen Mustafa Kemal Paşa, onların ailelerine taziye değil, tebriklerini sunduğunu belirtmiş ve sürekli alkışlar arasında sözlerini tamamlamıştır (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 275-277).

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra söz alan Şerif Bey (Edirne) Türk Milleti'nin haklı başarısından övgü ile bahsetmiş, Hüseyin Avni Bey (Erzurum) büyük zaferin kazanılmasından dolayı Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik ve saygılarını sunmuş, Tunalı Hilmi Bey (Bolu) de konuşmasında, ordunun başarısını tanımlayacak bir kelime bulamadığını söylemiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 277-278).

Büyük Taarruz ve Sonrasındaki Askeri Başarılar Dolayısıyla Yurtiçinden ve Yurtdışından Gelen Kutlama Telgrafları

Türk Ordusu'nun Yunanlılar karşısındaki büyük başarısı, yurtiçinde ve yurtdışında yankı bulmakta gecikmemiştir. TBMM'nin 30 Ağustos tarihli toplantısında İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, askeri başarıdan dolayı Afganistan ve İran Sefirlerinin tebrikleriyle ilgili Meclise bilgi vermiştir. Ayrıca Afyonkarahisar'ın işgalden kurtarılışı ile ilgili olarak çeşitli yerlerden (Akşehir Müdafaa-i Hukuk Riyaseti, Karaağaç Belediye Başkanlığı v.s.) tebrik telgrafları geldiği ve Meclis Başkanlığı olarak gerekli cevapların yazıldığı milletvekillerine duyurulmuştur (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 408-409). Lâzistan Mebusu Dr.Abidin Bey'in İncesu'dan çektiği tebrik telgrafı da 31 Ağustos'taki toplantıda milletvekillerine duyurulmuştur (TBMM.Z.C.I/22,1959:445).

TBMM'nin 2.9.1922 tarihli toplantısında ülkenin çeşitli yerlerinden gönderilen ve askeri başarıyı tebrik eden telgraflar milletvekillerinin bilgisine sunulmuş ve gerekli cevapların yazılacağı ifade edilmiştir¹².

Meclisin 4 Eylül tarihli toplantısında, ülkenin çeşitli yerlerinden kişi ve kurumlar tarafından zaferi tebrik anlamında gönderilen telgraflar isim olarak sayılmış, Erzurum'da yapılan kutlamalarla ilgili olarak "Belediye Başkanı Nafiz" imzasıyla gönderilen telgraf metni, Hüseyin Avni Bey'in önergesi üzerine okunmuştur (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 482-484).

¹² TBMM:Z.C, I/22, s.462. Bu tarihten sonra da zaferi tebrik için ülkenin çeşitli yerlerinden, çeşitli kişi ve kuruluşlar adına telgraflar gönderilmiş ve Meclis adına gerekli cevaplar yazılmıştır. Bakınız: TBMM.Z.C, I/22, s.512-3, 535, 567.

Büyük zafer sadece yurtiçinde değil, yurtdışında da büyük yankı bulmuştur. Özellikle de Anadolu'daki Türk Halkının bağımsızlığını korumadaki bu başarısı, dostlarını sevince boğmuştur. Örneğin, Beyrutlu Muhayşi Paşa'nın oğlu Misbah Muhayşi Bey, Aydın Mebusu Tahsin Bey'e bir telgraf göndererek zaferden duyduğu mutluluğu dile getirmiş ve İzmir'de sancağı ilk olarak göndere çeken askere verilmek üzere beş yüz lira hibe etmiştir. Tahsin Bey tarafından Meclis kürsüsünden okunan telgraf büyük zaferin önemini oldukça veciz bir şekilde nitelendirmektedir¹³.

Misbah Muhayşi'ninkine benzer bir telgraf da Hindistan Hilâfet Komitesi tarafından İtalya'daki temsilcimiz Celâleddin Arif Bey aracılığı ile gönderilmiştir. İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'in Meclis kürsüsünden okuduğu bu telgraf metninin Sinop Mebusu Hakkı Hami Bey'in önerisi ile matbaada bastırılarak cepheye dağıtılması ve Hükümet tarafından bir teşekkür telgrafı gönderilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 562). Yine Afgan Sefarethanesi'nde misafir olarak bulunan Hintli Ebülfazıl Mehmed Abdülhannân tarafından Meclis'e bir tebrik telgrafı ve üzerinde ayet yazılı bir bayrak gönderilmiştir. Telgraf Meclis'te okunmuş, kendisine bir teşekkür telgrafı gönderilmesi ve hediye bayrağın Meclis'te uygun bir yere asılması kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 569-570).

Zaferin kazanılması yurtiçinde ve yurtdışında büyük yankı yapmış ve bu zaferi tebrik amacıyla TBMM'ne ülkenin çeşitli yerlerinden kişi ve kurumlarla yurtdışından çok sayıda telgraflar gönderilmiştir. Yurtiçinden gelen telgrafların kimin tarafından gönderildiği isim olarak okunurken, yurtdışından gelen telgrafların metni de okunmuştur. Nitekim TBMM'nin 13.09.1922 tarihli toplantısında Trablusgarb'daki istiklâl mücadelesinin sembol isimlerinden ve İslam dünyasında önemli bir şahsiyet olan Ahmed Şerif es-Sünusi, Afganistan'ın Ankara Sefiri Sultan Ahmed Han, Buhara Heyet-i İlmiye Reisi İsmail Sadri Efendi, Rusya'nın Ankara Sefiri Aralof, Darülfünun Emmini Doktor Besim Ömer Paşa, çeşitli okulların öğrenci ve mezunları dernekleri, Şark Cebhesi Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa, El-Cezire Cebhesi Kumandanı Cevad Paşa, Irak Şeyhü'l-Meşayih Uceymi Paşa'dan ve TBMM Hükümeti'nin Paris Mümessili olan Ferid Bey'den gelen ve metni okunan telgraflarda büyük

¹³ TBMM.Z.C. I/22, s.552. Telgrafın metni şöyledir:

"Ankara'da Aydın Mebusu Muhterem Tahsin Beyefendiye: Bursa ve İzmir'imizi istirdadeden (geri alan) Türk'ün ve âlemi İslâmın yüzünü güldüren ve bir hayatı mesudaneye inkılâbını temin ve tebşir eyliyen ordumuzun muzafferiyatı mütevaliyesinin (sürekli başarılarının) devamı temenniyatıyla zatâliyelerini ve Muhterem Meclis Reisi lisi ile âzayı muhteremelerini Hilâl Beyle hararetle tebrik eylediğimizi müşârunileyhim (adı geçen) hazaratına iblağına tavassutunuz Bursa ve İzmir'e giren ve İslâmın aziz sancağı olan hilâli keşide edene (çeken) beşyüz liranın kıtası kumandanı vasıtasıyla takdimi zımında inbası mercudur. Misbah Muhayşi."

zaferi tebrik eden veciz ifadeler içermektedir. Ayrıca yurtiçinden gelen telgrafların da sadece isimleri okunmuştur. Diğer taraftan Samsunlular gönderdikleri telgrafla hem zaferi tebrik etmişler ve hem de 50.000'i subaylara ve 350.000'i erlere verilmek üzere sigara paketi hazırlayıp Kahraman Orduya hediye etmişlerdir (13.09.1922)¹⁴.

Tebrik telgraflarından dikkati çeken ve milletvekillerini en çok duygulandıran Antakyalıların gönderdikleridir. Antakya Kazası Umum Türkleri Namına Vehbizade Rasim, faturacı esnafı namına Rasih ve küçük bir kız çocuğu tarafından gönderilen bu telgraflardan birisi (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 29) şöyledir:

"Ankara'da B.M. Meclisi Riyaset-i Celilesine

Babamı sevinçli gördüm, sordum. Kahraman Türk Kumandan ve orduları düşmanları denize döktü dedi, sevinçli bayrama iştirakle tebrik eylerim. Antakya'da Müftüzade Rasim Bey Kerimesi Yedi Yaşında Saadet"

İzmir'in düşmandan kurtarılışı Ukrayna Halk Komiserleri Meclis Başkanı Rakofski'nin gönderdiği tebrik telgrafı, Roma Temsilcimiz Celaledin Arif Bey vasıtasıyla TBMM'ne ulaşmıştır. TBMM'nin 14 Eylül tarihli toplantısında hem Celaledin Arif Bey'in ve hem de Rakofski'nin telgrafı okunmuştur. Ayrıca aynı toplantıda ülkenin çeşitli yerlerinden kişi ve kuruluşlardan gönderilen telgrafların listesi milletvekillerinin bilgisine sunulmuştur (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 47-48, 53).

21 Eylül'de eski Niğde mebuslarından Muhiddin Bey ve Erzurum Belediye Başkanı Nafiz Bey'in tebrik telgrafları Meclis'te okunmuştur. Nafiz Bey'in telgrafı aynı zamanda Başkumandan'a hitaben de yazıldığı için Erzurum Mebusu Durak Bey bu telgrafın Başkumandan'a da tebliğini ve cevap yazılmasını önermiştir. Bu öneri milletvekillerince kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 135).

¹⁴ TBMM.Z.C. I/23, s.3-9. Bu telgraflardan örnek olmak üzere ikisinin metnini buraya almak yararlı olacaktır: "Ankara'da T.B.Meclisi Riyasetine İslâmiyetin münici olan ordumuzun avni Samadani ile ihraz eylediği zaferden dolayı, o kahraman aziz orduyu teşkil eden dilâverlerin babalarından ve kardeşlerinden müteşekkil olan Heyeti Celilelerini tebrik ve işbu zaferlerin ruhaniyeti Peygamberi ile temadi edeceğini tebşir ve teyidi hürmet eylerim efendim. 3 Eylül 1338, Ahmed Elşerif Elsünusi" Bakınız: TBMM.Z.C. I/23, s.4.

"Ankara'da B.M.Meclisi Riyaset-i Celilesine

İzmir'in istihlasi haberi mesudunu şimdi aldım. Meclis-i lileri âzayı kiramının şu dakikadaki hissiyatı meserretkârelerine iştirak ve bütün kalbimle arzı tebrik eder ve pek yakın âlemi İslamiyetin kurtuluş bayramını idrak etmemizi Cenabı Haktan tazarru ve niyaz eylerim efendim. Irak Şeyhülmeşayihî Üceymi", Bakınız:TBMM.Z.C,I/23, s.7.

İran Başvekili ve Hariciye Nazırı Mirza Ahmed Han'ın zaferi tebrik telgrafı Hariciye Vekâleti aracılığıyla Meclis'e sunulmuş ve teşekkür telgrafı yazılması kararlaştırılmıştır (23.09.1922) (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 153-154). Bu arada ülke içinden ve dışında tebrik telgrafları da gelmeye devam etmiştir¹⁵. Meclis'in 25 Eylül tarihli toplantısında TBMM Hükümeti'nin Tiflis Temsilcisi Muhtar, Bakû Temsilcisi Memduh Şevket, Erivan Temsilcisi Hayreddin, Roma Mümessili Celaleddin Arif Beylerden ve Hint Hilafet Komitesi'nden gönderilen telgraflar okunmuştur¹⁶.

Büyük Zafer dolayısıyla Roma Temsilciliğimizde bir toplantı düzenlenerek, konuşmalar yapılmış ve dualar edilmiştir. Bir telgraf göndererek zaferi tebrik eden Garbi Trakya Cemiyeti, halkın 8/10'ini oluşturan Türk halkının anavatanla birleşme arzusunu hatırlatmıştır. Tuna Rahova'daki Türkler de bir telgrafla zaferi tebrik etmişlerdir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 257-258). Büyük Zafer daha sonraki aylarda da, yurtdışında da yankılanmaya devam etmiştir. Nitekim Buhara'da ve Afganistan'da kutlamalar yapılmış ve tebrik telgrafları gönderilmiştir (TBMM.Z.C. I/24, 1960: 411-413, 473).

Büyük Taarruz ve Sonrasındaki Çarpışmalarda Başarı Gösterenlerin Ödüllendirilmesi

Afyonkarahisar ve Dumlupınar Savaşlarında üstün gayret gösteren bazı komutanların ödüllendirilmeleri ve rütbelerinin yükseltilmesi için Başkumandan Mustafa Kemal Paşa imzasıyla 2 Eylül 1922 tarihli bir tezkere TBMM'nin 4 Eylül'deki toplantısında okunmuştur. Bu tezkerede; 26 Ağustos-31 Ağustos tarihleri arasında yapılan savaşlardaki başarılarından dolayı Mirliya Kâzım Paşa, Miralay Osman Nuri Bey, Miralay şir Bey, Miralay Alâeddin Bey ve Kaymakam Edhem Beylerin TBMM Takdirnamesi ile ödüllendirilmesini önermiştir. Daha sonra söz alan Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım (Özalp) Paşa; bu isimlerin Başkumandan tarafından takdirname ile ödüllendirilmesinin istendiği ve benzer listelerin de Meclis'e sunulacağını söyledikten sonra, yine Başkumandanlık tarafından terfi ettirilerek ödüllendirilmesi önerilen komutanları şöyle sıralamıştır: Erkân-ı Harbiye Reisi Fevzi Paşa Müşirliğe (Mareşallik), Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa Ferikliğe (Orgenerallik), Nureddin ve Yakup Şevki Paşalar Ferikliğe (Orgenerallik), İzzettin, Kemalettin, Asım, Kâzım, Mürsel Beyler Mirliyalığa

¹⁵ TBMM.Z.C. I/23, s.99-100, 107-108, 153-154,170-171, 168, 223-224, 252, 257-258, 315, 336, 426; Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/24, TBMM Matbaası, Ankara, 1960, s.117.

¹⁶ TBMM.Z.C. I/23, s.166-168. Celaleddin Arif Bey tebrik telgrafında İzmir'in işgali sırasında Yunanlılarca hunharca şehit edilen Süleyman Fethi Bey'in bir heykelinin dikilmesini önermiştir. Bu öneri Heyet-i Vekile'ye havale edilmiştir. Bakınız: TBMM.Z.C. I/23, s.168-170.

(Tuğgenerallik), Naci, Halis, Salih, Halid, Derviş, Zeki, Subhi, Kemal, Naci, Zihni ve Ahmed Hulûsi Beyler Miralaylığa (Albay), Tevfik ve Hüseyin Vehbi Beyler Kaymakamlığa (Yarbay), Fazıl Efendi Binbaşılığa (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 472-474).

Milli Müdafaa Vekili Kâzım Paşa, Fahrettin Paşa ile İbrahim ve Nazmi Beylerin de Başkumandanlık tarafından terfilerinin önerildiğini, ancak bu komutanların bir önceki terfilerinden sonra bir yıllık süre geçmediği için ikinci terfilerinin gerçekleştirilemediğini anlatmıştır. Söz alan mebuslardan Hüseyin Avni Bey (Erzurum), savaşta başarı gösterenlerin ne ile ödüllendirilseler de yeterli olamayacağını kaydettikten sonra, Hakimiyet-i Milliye'de bir liste yayınlanarak, bu komutanların "terfilerine dair irade-i milliye sadır olmuştur" şeklindeki habere şaşırıldığını ve Meclis'te kabul edilmeyen bir kararın "resmi" gazetede yayınlanmasını eleştirmiştir. Hüseyin Avni Bey, komutanların terfilerinin Meclis kararı ile olmasını savunarak, şahısların ödüllendirmelerinin yanlış olacağını iddia etmiş ve "Bizim hakkımıza riayetkâr olmayanlar Hakimiyeti milliyenin tecelligahına tecavüz etmiş olurlar. Bunlar benim nazarımda Yunan'dan başka bir şey de değildir." şeklinde bir ifade kullanınca hararetli tartışmalar yaşanmıştır. Kâzım Paşa, Meclis'in kabul ettiği bir kanuna dayanarak terfilerin yapıldığını anlatmış, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey de, iktidardaki bir Hükümeti Yunan kadar zararlı gören bir mebusun o kişileri iktidarda tutmakla daha büyük yanlış yaptığını ifade etmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 475-479).

Hüseyin Avni ve Yahya Galip Bey gibi bazı milletvekilleri orgenerallik ve mareşallik rütbelerinin Meclis kararıyla verilmesini savunmuşlar, bu görüşü destekleyen milletvekilleri olduğu gibi bunun aksine Başkumandanlığın önerisi ile terfileri yapan İcra Vekilleri Heyeti'nin uygulamalarını doğru bulan konuşmalar da yapılmıştır. Hatta Rauf Bey, Hükümetin kanunlar çerçevesinde yaptıkları beğenilmiyorsa güvensizlik oyu ile düşürülebileceğini söyleyerek bir bakıma rest çekmiştir. İhsan Bey (Cebeli Bereket: Osmaniye) bu Hükümet kadar irade-i milliye ve onun temsilcisi olan Meclise saygılı bir hükümetin olamayacağını ifade ederek, bu kadar sert eleştirilerin yersiz olduğunu kaydetmiştir. Ali Süruri Bey (Karahisarı Şarki) müzakerelerin yeterli olduğuna, terfilerin Mecliste görüşülmesine gerek olmadığına ve gündemdeki diğer konuya geçilmesine dair önerge oy çokluğu ile kabul edilmiştir. Yapılan terfilerin kanuna aykırı olduğu ve Meclis'te oylama yapılmasını isteyen önerge ise reddedilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 479-482).

Böylece Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın önerisi ile ödüllendirmeler Meclisin onayı (oybirliği) ile terfiler de Meclis onayı olmaksızın gerçekleştirilmiş oldu. Ancak tartışmaların bu kadar uzaması ve her türlü

takdirin üstünde olan en aşağı rütbedeki erden Başkomutanına kadar Türk Ordusu'nun başarısı bile Meclisteki muhalif düşünceleri ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Neticede terfi ve ödüllendirmelerin de Meclis kararıyla olması gerektiği gibi bir bakıma yetki kıskançlığı temeline dayanan düşünce neredeyse Meclis-Hükümet çatışmasına ve belki de Hükümet'in düşmesine sebep olacak dereceye ulaşmıştır.

26-31 Ağustos 1922 tarihleri arasında yapılan savaşlarda üstün hizmet gören tayyarecilerin (pilotların) "TBMM Takdirnamesi"yle ödüllendirilmesine dair Başkumandanlık tezkeresi Meclis'in 7.9.1922 tarihli toplantısında okunmuştur. Bu tezkerede isimleri yer alan pilotların ödüllendirilmesi, oybirliği ile kabul edilmiştir¹⁷.

Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz ve sonrasındaki askeri harekâta üstün hizmetlerde bulundukları için TBMM Takdirnamesi ile ödüllendirilmesi gereken subayların isimlerini içeren bir tezkerayı Müdafaa-i Milliye Vekâleti aracılığıyla Meclise bildirmiştir. Yapılan oylamada bu listede yer alan 13 subayın takdirname ile ödüllendirilmesi kabul edilmiştir¹⁸. Meclis'in 25 Eylül'deki toplantısında da 24 subayın takdirname ile ödüllendirilmesi kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 166).

TBMM'nce 29 Kasım 1920'de kabul edilen 66 sayılı İstiklâl Madalyası ile ilgili kanun uyarınca savaşta yararlılık gösterenlerin madalya ile ödüllendirilmesi kararlaştırılmıştı. Ancak Anadolu'da bu madalyayı imal edecek bir kurum olmadığı için madalyaların hazırlanamaması üzerine, Maliye Vekâleti madalyalar hazırlanana kadar hatıra olarak sadece kurdelelerinin verilmesini kararlaştırmış ve bunun için İstanbul'daki TBMM Hükümeti Temsilcisi Hamid Bey'e 3.600 lira göndermiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 258).

TBMM'nin 11 ve 12 Ekim 1922 tarihli toplantılarında savaşta üstün hizmetleri geçenlerden Başkumandanlık tarafından takdirname ile ödüllendirilmesi önerilen subaylardan bir kısmının listesi okunmuş ve bu öneri kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 336, 362-363).

Savaşta üstün başarı gösterenlerin isimleri belirlendikçe Başkumandanlık bunları içeren defterleri peyderpey Meclis'e sevk etmiştir. Nitekim Meclis'in

¹⁷ TBMM.Z.C. I/22, s.535-536. Başkumandanlık Tezkeresi ile ödüllendirilmesi teklif edilen ve TBMM kararı ile kabul edilen pilotların isimleri şunlardır: Yüzbaşı Zeki, Yüzb. Sami, Yüzb. Nâfiz, Mülazımevvel Tevfik, Mülazımevvel Sıdkı, sivil pilotlar Halim, Vecihi, Hayri, Basri, Mükerrrem, Fehmi, İhya Efendiler. Bakınız: Aynı yer.

¹⁸ TBMM.Z.C. I/23, s.29. Sadece Lâzistan Mebusu Ziya Hurşid Bey, kanunun ateş hattındakileri açıklamasına rağmen bu listede karargâhtakilerin önerildiğine itiraz etmiştir.

16.10.1922 tarihli toplantısında takdirname ile ödüllendirilmesi istenen subaylara ilişkin defterdeki isimler okunmaya başlanmıştır. İsimlerin çok olması nedeniyle Hakkı Hami Bey (Sinop) söz alarak, isimleri okumaktan maksadın zabta geçmesi olduğunu ve isimlerin okunması ve zaman kaybı yerine doğrudan kâtipler tarafından zabıtnameye geçirilmesini önermiştir. Bu öneri kabul edilmemiş ve Başkumandanlığın ödüllendirilmesini teklif ettiği 446 kişinin isimleri okunmuş ve yapılan oylamada oybirliği ile bu kişilerin Meclis takdirmesi ile ödüllendirilmeleri kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 426-432).

TBMM'nin 28 Ekim'deki toplantısında da Başkumandanlık tarafından "İstiklâl Madalyası" ile ödüllendirilmeleri önerilen çeşitli rütbedeki 20 subayın isimleri okunmuş ve bu öneri milletvekillerince kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/24, 1960: 214-215). Fakat aynı gün Meclis'te okunan, savaştaki yararlılıklarından dolayı İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi önerilen Geyveli Hafız Fuad ve Hakkı Beylerin ödüllendirilmelerine dair Hükümet tezkeresi, uzun tartışmalara konu olmuş ve orduya mensup olmayanlardan bu şekilde ödüllendirileceklere dair bir Nizamname hazırlanıncaya kadar ertelenmesi kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C. I/24, 1960: 215-221). Aynı şekilde 30 Ekim'de de 26 subayın İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/24, 1960: 257).

Afyonkarahisar ve Dumlupınar savaşlarında yararlılıkları görülen 574 kişinin İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesi TBMM'nin 6 Kasım 1922 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/24, 1960: 391-398). Bu ödüllendirmeler orduya mensup kişiler içindir. Kütahya Mebusu Besim Atalay, 11 Kasım 1922 tarihinde "Harekât-ı Milliye'nin başlangıcından beri ifa-yı hüsn-i hizmet edenlerin" İstiklâl Madalyası ile ödüllendirilmesine dair bir kanun teklifi vermiş ve bu teklif Layiha Encümeni'ne havale edilmiştir (TBMM.Z.C. I/24, 1960: 453).

Büyük Taarruz Sonrası İtilaf Devletlerinin Barış Teklifleriyle İlgili TBMM'nde Yaşanan Tartışmalar

Büyük Taarruz'un Türk Ordusu'nun başarılı saldırısı sonucunda kısa sürede başarı ile sonuçlanması ve Yunanlıların bozgun halinde geri çekilmeleri İtilaf Devletlerini harekete geçirmiş ve duruma müdahalelerini gerektirmiştir. TBMM Hükümeti'ne ateşkes önerisi İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey tarafından Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya iletilmiş ve Yunanlıların Anadolu için görüşmeye gerek kalmadığı, 1914 sınırına kadar Trakya'nın boşaltılması ve savaş zararlarının karşılanması konusunda görüşme yapılabileceği cevabı verilmişti (Atatürk, 1994: 456-460). Bundan sonra da

İtilaf Devletlerinin teklifleri ve görüşme istekleri¹⁹ devam etmiştir.

7.9.1922 tarihinde yapılan gizli oturumda Rauf Bey, TBMM'nin İstanbul'daki temsilcisi Hamit Bey'den gelen İtilaf Devletlerinin mütareke teklif ettiklerine dair telgrafı okumuştur. Konuşmasında bu teklifin Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya da gönderileceğini kaydeden Rauf Bey, milletvekillerinin eleştirilerini de cevaplandırmış, Başkumandanla görüşüldükten sonra bir karar verileceğini vurgulamıştır (TBMM.G.C.Z. III, 1985: 750-753).

Savaşın başarı ile sonuçlandırılmasının anlaşılması üzerine yapılacak barış görüşmelerine hazırlık yapılması gerekmekteydi. Bu nedenle İcra Vekilleri Heyeti'nin, Adliye Vekâleti bünyesinde İstihzarat-ı Sulhiye Komisyonu kurulmasına dair tezkeresi TBMM'nin 6.9.1922 tarihli toplantısında gündeme alınmış ve 7 Eylül'de görüşülmeye başlanmıştır. Konu üzerinde söz alan Refik Şevket Bey (Saruhan), her vekâlette olduğu gibi Adliye Vekâleti'nde de özellikle de kapitülasyonlarla ilgili bir komisyonun kurulmasının gündeme geldiğini hatırlatmış, uzmanlık isteyen bu iş için Meclis'te seçim yapılması yerine, Vekâletin gerekirse Encümen ile görüşmesini ve Meclis'ten bu alanda uzman olanları bu komisyona davet etmesini önermiştir. Bu öneri milletvekillerinin tasvibine sunulmuş ve yapılan oylamada, Hükümet tezkeresinin Adliye Encümeni'ne havale edilmesi, Adliye Vekili'nin de Encümen'le görüşerek hukukçu milletvekillerinden bu komisyonu oluşturması kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/22, 1959: 538). Adliye Encümeni'nde yapılan seçimde; Emin (Canik), Müfid (Kırşehir) ve Refik Şevket (Saruhan: Manisa) Beyler bu hazırlık komisyonuna seçilmişlerdir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 110).

İtilaf Devletleri'nin 23 Eylül 1922 tarihli notaları üzerine yapılan görüşmelerden sonra Mütareke Konferansı Mudanya'da toplanmıştır. Bu konferans çalışmaları sonucu imzalanan Ateşkeş Antlaşması (Türkgeldi, 1948: 158-189) TBMM'nin 11 Ekim 1922 tarihli toplantısında Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey tarafından okunmuştur. Yunan temsilcinin yetkisi olmadığı gerekçesiyle imzalamadığı, TBMM Temsilcisi İsmet Paşa, Harrington, Charpy ve Monbelli tarafından imzalanan bu mütarekeye göre, Meriç Nehri'nin doğusundaki toprakların Yunanlılar tarafından 15 gün içinde boşaltılarak İtilaf devletleri görevlilerine ve onlar tarafından 30 gün içinde Türklere teslim edilmesi, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının her iki yakasında 15 kilometrelik bölgeye barış anlaşmasının imzalanmasına kadar Türk Ordusu'nun müdahale etmemesi gibi hükümler içeren bu Mütarekename milletvekillerinin bilgisine

¹⁹ İtilaf Devletlerinin girişimleri ve yapılan görüşmelerle ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Salâhi R. Sonyel, Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.II, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1991, s. 266-269; Selahattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.IV, s. 192-211.

sunulmuştur. Bu anlaşmayı, Misak-ı Milli'nin gerçekleşmesine bir adım daha yaklaşmak şeklinde nitelendiren Hariciye Vekili, alkışlarla kesilen konuşmasının sonunda; Franklin Boullion'un başarısından ve anlaşmadan dolayı Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'yı kutladığı telgrafını okumuştur. Mazhar Müfid Bey (Hakkâri)'in Mütareke görüşmelerindeki başarısından dolayı İsmet Paşa'ya Meclis adına teşekkür edilmesine dair önergesi milletvekillerince de oybirliğiyle kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 349-353).

Cephedeki görevi biten ve Hariciye Vekâleti'ne seçilen İsmet Paşa, 30 Ekim'de TBMM'ne gelmiş ve yaptığı konuşmada, Cephe Komutanlığı süresince Türk Ordusu'nun elde ettiği üstün başarıları ve Meclis'in desteğini anlatmıştır. Yine aynı gün Meclis toplantılarına katılan Kâzım Karabekir Paşa ile İsmet Paşa'ya cepheye gösterdikleri başarılarından dolayı TBMM adına teşekkür edilmesine dair önerge oybirliği ile kabul edilmiştir (TBMM.Z.C. I/24, 1960: 251-254, 256).

Mudanya Ateşkes Anlaşması'na göre; TBMM adına Doğu Trakya'nın teslim alınması için Başkumandanlığın önerisi ile İcra Vekilleri Heyeti, İzmir Mebusu Miriliva Refet Paşa'nın görevlendirilmesine karar vermiş ve bu konudaki Hükümet tezkeresi Meclis'in 11 Ekim'deki toplantısında okunmuştur. Bu görev süresince Refet Paşa Meclis çalışmalarından izinli sayılmıştır (TBMM.Z.C. I/23, 1960: 341-342).

SONUÇ

Türk Milleti'nin bağımsızlığını korumak için başlattığı mücadelenin merkezi olan TBMM, bu mücadeleyi başarıyla tamamlayarak kendisine duyulan güveni boşa çıkarmamıştır. Kendisine yüklenen sorumluluğun bilincinde olarak kahramanca bir yönetim sergileyen I.TBMM, cepheye yaşananları yakından takip etmiştir. Mücadelenin başlangıcında milletvekilleri arasında gündemdeki konular üzerinde büyük ölçüde görüş birliğini sağlamak kolay olurken, ilerleyen dönemde milletvekillerinin görüşlerini uzlaştırmak gittikçe zorlaşmıştır.

Meclis, savaşın yönetimini yakından izlemiş, hatta bazı milletvekilleri zaman zaman cepheye askerlerle birlikte siperlerde savaşmıştır. Ordunun savaşa hazırlanması konusunda her türlü kararın alınmasında üzerine düşeni fazlasıyla yapan TBMM, Başkumandanlık Kanunu'nu kabul ederek yetkilerinden bir kısmını kendi başkanına devretmiştir. Başkumandanlık Kanunu'nun ilk kabul edilışinde ortaya çıkan görüş birliği, üç ayda bir yapılan süre uzatımı konusu gündeme geldiğinde gittikçe azalmış ve tartışmalar artmıştır. Siyasi partilerin yer almadığı I.TBMM'nde gruplaşmaların oluşmasında Başkumandanlık Kanunu en önemli etkenlerden birisi olmuştur.

Çünkü yetki devrinde oldukça kıskanç davranan milletvekilleri Hükümete ve Başkumandana son derece sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bunun sonucunda, ordu zaman zaman başkumandansız kalmış, hatta Hükümet'in istifası bile gündeme gelmiştir.

Türk Ordusu'nun büyük başarısı ülke içinde ve dışında yankı bulmuş ve zafer coşkusu Türk Halkının dostlarını da sarmıştır. Bu sevinç ortamında başarıda büyük payı olan TBMM'ne kutlama telgrafları gönderilmiştir. Böylece Türk Milleti ve dostlarının zafer ve başarı coşkusu TBMM'nde sembol haline gelmiştir. Gerek Kurtuluş Savaşı sırasında yaşananlar ve gerekse I.TBMM'nin çalışmaları, gelecek nesiller için çıkarılacak derslerle ve örnek alınacak olaylarla doludur.

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Kemal. (1994), Nutuk 1919-1927, (Sadeleştiren: Zeynep Korkmaz), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.10.0.0, Yer No: 2.9.1.

SONYEL, Salâhi R. (1991), Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, c.II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

TANSEL, Selahattin. (1991), Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c.IV, İstanbul: MEB Yay.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, II. (1985), Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.

TBMM Gizli Celse Zabıtları, III. (1985), Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.

Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruz. (1969), (1-31 Ağustos 1922) II'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım II'nci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklâl Harbi Büyük Taarruzda Takip Harekâtı. (1969), (31 Ağustos – 18 Eylül 1922) II'nci Cilt Batı Cephesi 6'ncı Kısım III'nci Kitap, Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Yayınları, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/2. (19813), Ankara: TBMM Basımevi.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/12. (1958), Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/16. (1958), Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/18, (1959), Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/19. (1959) Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/21. (1959), Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/22. (1959), Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/23. (1960), Ankara: TBMM Matbaası.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/24. (1960), Ankara: TBMM Matbaası.

TÜRKGELDİ, İ. (1948), Moudros ve Mudanya Mütarekeleri'nin Tarihi, Ankara:Güney Matbaacılık Yay.